

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної дипломної роботи
другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виконав: студент 2 курсу, групи МТЕ-110м

Спеціальності: 242 Туризм

Освітня програма: Туризмознавство

Бараннік С.М.

(прізвище та ініціали)

Керівник Віндюк А.В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Соколов А.В.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет Міжнародного туризму та економіки

Кафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Ступінь вищої освіти Другий (магістерський) рівень

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ТГРБ

В.М. Зайцева

«___» _____ 2021 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Бараннік Світлани Михайлівни

(прізвище, ім'я по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Туристсько-рекреаційний потенціал Запорізької області
керівник роботи (проекту) Віндюк А.В., д.пед.н., проф. _____ ,
затверджені наказом закладу вищої освіти від 14 вересня 2021 року № 337
2. Строк подання студентом роботи (проекту) 13.12.2021 р.
3. Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використанні навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, Інтернет-джерела, матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, монографії, законодавчі та нормативно-правові акти України, дані первинного бухгалтерського обліку, статистичні звіти
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
1) Теоретичні основи формування туристичного потенціалу регіону. 2) Комплексна оцінка туристичного потенціалу Запорізької області. 3) Перспективи використання туристично-прибавливих зон Запорізької області на прикладі туру «Історія краю. Від Хортиці до Азова».
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Графічний матеріал кваліфікаційної дипломної роботи має бути: 30 таблиць і 3 рисунок.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Віндюк А.В., професор каф. ТГРБ	01.09.2021	18.10.2021
2	Віндюк А.В., професор каф. ТГРБ	01.09.2021	26.10.2021
3	Віндюк А.В., професор каф. ТГРБ	01.09.2021	09.11.2021
Нормоконтроль	Цвілий С.М., доцент каф. ТГРБ	01.09.2021	19.11.2021

7. Дата видачі завдання 1 вересня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	01.09.2021	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.09-10.09.2021	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну дипломну роботу	01.09-01.10.2021	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.09-11.10.2021	виконано
5	Виконання першого розділу	11.10.2021	виконано
6	Виконання другого розділу	25.10.2021	виконано
7	Виконання третього розділу	08.11.2021	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	15.11.2021	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної дипломної роботи	19.11.2021	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	22.11.2021	виконано
11	Перевірка роботи керівником	26.11.2021	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	29.11.2021	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи	03.12.2021	виконано
14	Подання роботи на кафедрі	13.12.2021	виконано
15	Захист кваліфікаційної дипломної роботи	22.12. 2021	виконано

Студент

(підпис)

Бараннік С.М.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Віндюк А.В.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Актуальність теми. Розвиток туристичної галузі в окремому регіоні завжди базується на його можливостях. Дослідження туристичного потенціалу на основі туристсько-рекреаційних ресурсів області, допомагає виявити, якими перспективами володіє регіон для подальшого його економічного зросту. Запорізька область володіє значною кількістю туристсько-рекреаційних ресурсів, що робить її однією з найперспективніших в розвитку галузі туризму серед інших областей України. Дослідження туристичного потенціалу окремих районів Запорізької області дає чітке бачення можливостей для подальшого їх розвитку, створенню нових туристичних маршрутів та удосконаленню старих. Дослідження туристичного потенціалу Запорізької області з точки зору регіональної економіки є таким, що потребує поглибленого вивчення та актуалізації даних. Питання потребує детального розгляду через зміну об'єктів субрегіонального рівня у області, а оцінка нових потенційно туристичних районів, дає змогу розробляти туристичні маршрути та створювати нові туристичні ресурси.

Метою кваліфікаційної дипломної роботи є аналіз сучасного стану туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області та визначенні можливості створення нових туристичних маршрутів.

Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати **задачі**: охарактеризувати теоретичні основи формування туристичного потенціалу регіону; визначити сучасні методи оцінки потенціалу туристичних територій; проаналізувати стан туристичного потенціалу районів Запорізької області та розробити тур Запорізькою областю.

Об'єктом наукового дослідження є процес туристсько-рекреаційний потенціал, як складова розвитку туристичної галузі регіону.

Предметом дослідження є вивчення є туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області.

Методи дослідження: загальнонаукові (системний підхід, структурний аналіз і синтез, порівняльно-географічний) і спеціальні методи дослідження (картографічний, районування, графічний, статистичний, моделювання тощо), аналіз інтернет- та літературних ресурсів.

Інформаційну базу дослідження становлять: нормативно-правова та законодавча база України, підручники, навчальні посібники, наукові статті, монографії, матеріали міжнародних та вітчизняних конференцій, форумів та семінарів, дані статистичної звітності, Інтернет-ресурси, сайти компаній, власні дослідження, тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в доповненні даних щодо туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області (природних, культурно-історичних та соціально-економічних туристсько-рекреаційних ресурсів).

Практичне значення результатів полягає у формуванні що запропоновані у магістерській роботі положення з організації туру за туристичним маршрутом Запорізькою областю можуть бути використані при розробці нових турів та при викладанні дисципліни «Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій», «Організація транспортних послуг», «Туроперейтинг» для студентів спеціальності 242 «Туризм». Отримані результати аналізу та оцінки туристичного потенціалу окремих адміністративних районів Запорізької області можна використати в інвестиційних проектах та розробці стратегії розвитку Запорізької області.

Апробація результатів кваліфікаційної дипломної роботи. Основні результати, які викладені в кваліфікаційній дипломній роботі, доповідалися, обговорювалися й отримали схвальну оцінку на двох Міжнародних науково-практичних конференціях здобувачів вищої освіти, за результатами участі у яких отримано сертифікати та опубліковані тези.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (55 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 112 сторінок

комп'ютерного тексту, основний зміст роботи викладено на 97 сторінках. Робота містить 30 таблиць та 3 рисунка.

АНОТАЦІЯ

Бараннік С.М. Туристсько-рекреаційний потенціал Запорізької області.

– Кваліфікаційна дипломна робота.

У роботі розглянуто теоретичні основи формування туристичного потенціалу регіону. Проведено комплексну оцінку та аналіз природних, культурно-історичних та соціально-економічних ресурсів Запорізької області. Запропоновано шляхи використання туристично привабливих зон області на прикладі туру «Історія краю. Від Хортиці до Азова»

Ключові слова: туристсько-рекреаційний потенціал, регіон, туристичний ресурс, рейтингове оцінювання, методика, тур.

ANNOTATION

Barannik S.M. Tourism and Recreation Capacity of the Zaporizhzhia Region.

– Qualifying work.

The theoretical bases of formation of tourist potential of the region are considered in the work. A comprehensive assessment and analysis of natural, cultural, historical and socio-economic resources of Zaporizhzhia region. Ways to use the tourist-attractive areas of the region on the example of the tour "History of the region. From Khortytsia to Azov".

Keywords: tourism and recreation capacity, region, tourist resource, assessment rating, methodology, tour.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

га – гектар

див. дод. – дивитися додаток

див. рис. – дивитися рисунок

див. табл. – дивитися таблицю

ДІТБ – Донецький інститут туристичного бізнесу

ін. – інше

км – кілометр

НВП – національні природні парки;

НУ – Національний університет

П. п. д. – пам'ятки природи державного значення

П. п. м. – пам'ятки природи місцевого значення

ПДВ – податок на додану вартість

ПЗФ – об'єкти природо-заповідного фонду

ПРП – природний рекреаційний потенціал

р. – рік

РЛП – регіональні ландшафтні парки;

ст. – стаття

тис. грн. – тисяч гривень

тис. кв. км – тисяч квадратних метрів

ТРР – туристсько-рекреаційний ресурс

у т. ч. – у тому числі

COVID-19 – коронавірусна інфекція

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	12
1.1. Визначення туристичного потенціалу та його складових елементів.	12
1.2. Фактори туристичної привабливості регіону	22
1.3. Методи оцінки потенціалу туристичних територій	26
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	34
2.1. Природні туристично-рекреаційні ресурси районів Запорізької області	34
2.2. Культурно-історичні ресурси Запорізької області	46
2.3. Соціально-економічні туристично-рекреаційні ресурси	63
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО ПРИБАВЛИВИХ ЗОН ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПРИКЛАДІ ТУРУ «ІСТОРІЯ КРАЮ. ВІД ХОРТИЦІ ДО АЗОВА»	71
ВИСНОВКИ	94
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	98
ДОДАТКИ	104

ВСТУП

Туристична галузь в Україні зазнала великих збитків, через впровадження заходів для протидії коронавірусній пандемії. Суміжні з туризмом галузі, такі як транспорт, торгівля, готельно-ресторанний бізнес, розважальна сфера та інші з кожним роком зазнають серйозних фінансових збитків. Проте негативні наслідки пандемії, можна використати для розвитку внутрішнього туризму. В першу чергу постає важливість детального дослідження наявності туристичних ресурсів в межах окремих регіонів.

Розвиток туристичної галузі в окремому регіоні завжди базується на його можливостях. Дослідження туристичного потенціалу на основі туристсько-рекреаційних ресурсів області, допомагає виявити, якими перспективами володіє регіон для подальшого його економічного зросту. Адже туризм визначено однією з найважливіших галузей економіки і його вплив на інші галузі є колосальним.

Запорізька область володіє значною кількістю туристсько-рекреаційних ресурсів, що робить її однією з найперспективніших в розвитку галузі туризму серед інших областей України. Дослідження туристичного потенціалу окремих районів Запорізької області дає чітке бачення можливостей для подальшого їх розвитку, створенню нових туристичних маршрутів та удосконаленню старих.

Актуальність теми. Дослідження туристичного потенціалу Запорізької області з точки зору регіональної економіки є таким, що потребує поглибленого вивчення та актуалізації даних. Питання потребує детального розгляду через зміну об'єктів субрегіонального рівня у області, а оцінка нових потенційно туристичних районів, дає змогу розробляти туристичні маршрути та створювати нові туристичні ресурси.

Дослідженню питання оцінки туристичного потенціалу присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких О.О. Бейдик [10], С.П. Кузик, З.О. Касянчук [23], М.М. Покологна [20], В.І. Стафійчук

[39], М.В. Фоменко, [30] О.М. Корнієнко [21], О.Ю. Юхновська [53], М.В. Тонкошкур [46], В.І. Мацола [28] та ін.

Мета кваліфікаційної дипломної роботи полягає в аналізі сучасного стану туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області та визначенні можливості створення нових туристичних маршрутів.

Для досягнення мети поставлені такі наукові завдання:

- охарактеризувати теоретичні основи формування туристичного потенціалу регіону;
- визначити сучасні методи оцінки потенціалу туристичних територій;
- проаналізувати стан туристичного потенціалу районів Запорізької області та розробити тур Запорізькою областю.

Об'єктом дослідження є туристсько-рекреаційний потенціал, як складова розвитку туристичної галузі регіону.

Предметом дослідження є визначення туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у процесі дослідження використовувалися як загальнонаукові (системний підхід, структурний аналіз і синтез, порівняльно-географічний), так і спеціальні методи дослідження (картографічний, районування, графічний, статистичний, моделювання тощо), аналіз Інтернет-ресурсів та літературних джерел.

Наукова новизна отриманих результатів: доповнено данні щодо туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області (природних, культурно-історичних та соціально-економічних туристсько-рекреаційних ресурсів).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що запропоновані у кваліфікаційній дипломній роботі положення з організації туру за туристичним маршрутом Запорізькою областю можуть бути використані при розробці нових турів та при викладанні дисципліни «Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій», «Організація

транспортних послуг», «Туроперейтинг» для студентів спеціальності 242 «Туризм». Отримані результати аналізу та оцінки туристичного потенціалу окремих адміністративних районів Запорізької області можна використати в інвестиційних проєктах та розробці стратегії розвитку Запорізької області.

Апробація результатів дослідження. Основні результати магістерської роботи були викладені і ухвалені на Міжнародній науково-практичній конференції серед студентів викладачів, науковців, молодих вчених та аспірантів: «Тиждень науки» (м. Запоріжжя, Національний університет «Запорізька політехніка», Інститут управління та права, 19-23 квітня 2021 року) та Міжнародній науковій конференції студентів і молодих учених «Наука і вища освіта» (Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, 10 листопада 2021 року).

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань та додатків. Загальний обсяг роботи 112 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 97 сторінках, включаючи 30 таблиць, 3 рисунка. Перелік посилань містить 55 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Визначення туристичного потенціалу та його складових елементів

Інтенсивний розвиток туристичної галузі, провокує появу в туристичній індустрії питань щодо тлумачення новітніх та детальнішому розкритті вже існуючих понять. Під час аналізу особливостей формування туристичної привабливості, деякі науковці використовують терміни «рекреаційний потенціал», «туристичний потенціал» або «туристсько-рекреаційний потенціал». Наявність різних точок зору, які стосуються одного й того самого терміну, провокує появу спірних питань які в результаті можуть мати негативний ефект та провокувати до підміни понять.

Проблематика трактування поняття «туристичний потенціал» виникає через призму розгляду даного терміну. Його визначення може варіюватись залежно від галузі його розгляду. Відповідно до цього можна дійти до висновку, що не існує єдиної думки, щодо значення поняття «туристичний потенціал» в системі понять.

Проблему трактування понять було розглянуто в працях науковців таких як Т.В. Брускокене [21], А.А. Терехух [42], А. В. Дроздов[30], М.В. Тонкошкур [45], О.М. Корнієнко [21] та інші.

Першочергово доцільно розглянути етимологічне значення терміну «потенціал», який походить від латинського «potencia» і має визначення «приховані можливості». Вперше термін був використаний у фізиці та визначався як «міць» або «сила». Термін в сучасності має смислові значення потужності, можливостей, сукупності засобів, здібностей, резервів, джерел, запасів, ресурсів і т. п., які можуть бути використані для якоїсь конкретної мети з ціллю визначення особливосте якоїсь області дослідження [17].

Потенціал має кілька проявів, які в сукупності і висловлюють його сутність:

- потенціал розвитку (майбутнє), в процесі якого сформується нові здібності (потенціал має значення «можливості»);
- потенціал визначає минуле з точки зору відображення сукупності накопичених властивостей;
- обумовлюють здатність до будь-якої діяльності і досягнення будь-яких цілей (потенціал приймає значення «ресурс»);
- потенціал відображає даний з точки зору практичного застосування і використання наявних здібностей (потенціал має значенням «резерв») [47].

Відповідно «приховані можливості», під впливом зусиль людини, можуть стати реальністю та бути частиною господарської практики. Таким чином термін «потенціал» означає приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов.

На практиці застосування терміну «потенціал» до сфери туризму ускладняється необхідністю обмежити кількість елементів, що впливають на остаточний показник. Часто використовують занадто велику кількість складових туристичного потенціалу, яку іноді визначають сучасні вчені.

Наприклад, один із підходів до визначення сутності потенціалу сфери послуг вказує, що потенціал сфери послуг розглядається як можливості, що є у розпорядженні суспільства задля розвитку досугових видів діяльності. Серед ресурсів, що формують такий потенціал виділяють:

- фінансові ресурси;
- технологічні та науково-інноваційні ресурси;
- підприємницькі ресурси;
- трудові ресурси;
- природні ресурси [44].

Розглядають також туристичний потенціал території, як сукупність двох нероздільних компонентів, а саме:

- туристичні ресурси території, в тому числі їх кількість, якість, рівень використання та можливості залучення у процес формування туристичного продукту);

– фактори туристичного виробництва території, які мають вираження у вигляді фінансового капіталу, трудових ресурсів, туристично-транспортної інфраструктури.

Ресурси, які на сьогодні використовують, а також ті, які через об'єктивні причини, недоступні, але можуть бути використані за певних умов, формують поняття рекреаційно-туристичний потенціал території.

Рекреаційно-туристичний потенціал, як частина туристичної сфери охоплює поняття за окремими складовими:

- а) рекреаційний потенціал – як природну складову;
- б) туристичний потенціал – як антропогенну складову, причому дана категорія розглядає історико-культурну складову, тобто пам'ятки культури та архітектури, музеї, традиції, народні промисли тощо.

М. Блага [55] вважає, що рекреаційний потенціал – система природних і суспільних об'єктів, їх властивостей і відношень, які використовують або можуть бути використані з метою оздоровлення чи відновлення (рекреації), розширення чи нагромадження духовних і фізичних сил людини у вільний від основного виду її діяльності час на спеціалізованих територіях.

О. Гулич [55] розглядає рекреаційний потенціал як один із показників природно-ресурсного потенціалу, ступінь спроможності території позитивно впливати на фізичний, психічний та соціально-психологічний стан людини під час відпочинку.

Під туристичним потенціалом території, розуміють сукупність природних, культурно-історичних та соціально- економічних передумов для організації туристичної діяльності на певній території.

Проте найбільш широке значення туристичного потенціалу регіону наведено у роботах В. Руденко [21], в яких визначено, що туристичний потенціал – це сукупність природних, природно-антропогенних та антропогенних ресурсів, які або вже використовують, або можуть використовувати для забезпечення функціонування туристичного комплексу з урахуванням сучасних тенденцій розвитку та впливу зовнішніх факторів з

метою задоволення потреб туристів та рекреантів. Автор зазначає, що туристичний потенціал розраховується як сума потенціалів, що реалізуються в туризмі та забезпечують його сталий розвиток. Отже визначено, що багато вчених описують поняття туристичного потенціалу по-різному, для порівняння думки різних авторів висвітлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Тлумачення терміну «туристичний потенціал»

Автор	Визначення
Ю.Є. Дащук	Ресурсний потенціал регіону – інтегрована система взаємозв'язків та властивостей, що характеризується здатністю використовувати природні ресурси, реалізуючи при цьому можливості, через призму умов, які продукують готовність до ведення рекреаційної діяльності, що здійснюється під впливом комплексу засобів для задоволення потреб рекреанта у відпочинку та відновленні [21].
О.В. Яковчук	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності [21].
А.А. Терехух	Туристичний потенціал – це сукупність п'яти компонентів: природних, природно-антропогенних, історико-культурних, інфраструктурних, інвестиційних. [21].
А.В. Дроздов	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність пов'язаних із певним об'єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм [21].
Т.В. Ніколаєнко	Туристично-рекреаційний потенціал території – сукупність природних, культурно- історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території [21].
Т.В. Брусокене	Туристський потенціал регіону – це всі приховані, нереалізовані можливості(ресурси) , які є в регіону і які можуть бути реалізовані для вирішення завдань регіональної туристської діяльності [21].

У результаті аналізу цих думок вважаємо за доцільне використовувати твердження, що туристський потенціал являє собою просторово-тимчасове поєднання природних, культурно-історичних, громадських і природно-суспільних ресурсів, резервів і можливостей для організації та здійснення туристської діяльності.

Таблиця 1.2 – Тлумачення терміну «туристичний ресурс»

Автор	Визначення
Закон України «Про туризм»	Туристичними ресурсами України є пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності [1].
О. О. Бейдик	Рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціально-економічного походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність [9].
О.О. Любіцева	Туристичні ресурси – це частина туристсько-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою. [25]
І.В. Смаль	Туристичні ресурси – сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їхніх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності й які за сучасної та перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту
Вікіпедія	Туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста [47]

Звідси виведемо основні складові, які використовуються для визначення туристсько-рекреаційного потенціалу території.

Туристичний потенціал включає:

- природні ресурси (клімат території, рельєф, ландшафти, унікальні екосистеми);
- пам'ятки культури, історії та археології (антропогенна складова потенціалу);
- інфраструктуру туризму (засоби розміщення, заклади громадського харчування, транспортна мережа);
- матеріально-технічну базу.

Існує думка що поняття «туристичний потенціал» та «туристичний ресурс» мають докорінне значення, та можуть розглядатися як аналогічні поняття, проте саме туристичні ресурси складають основу туристичного

потенціалу, тому доцільно розглянути визначення поняття «туристичний ресурс» та проаналізувати їх різницю (див. табл. 1.2).

На перший погляд суттєвої різниці між поняттями немає, проте при більш детальному аналізі можна прийти до висновку, що структура та кількість елементів, що використовують при їх тлумаченні має різницю в декілька пунктів. І термін «туристичний потенціал» містить у собі значно більше складових. Також відмітимо, що при розрахунках туристичного потенціалу території, визначають суму складових потенціалів, що є більш складним процесом, ніж здається на перший погляд.

Отже, до рекреаційних ресурсів належать туристичні об'єкти (житло, їжа, музеї тощо), об'єкти та природні явища, тому поняття «туристичний потенціал» набагато ширше і включає загальні економічні, фінансові, трудові, соціальні та інфраструктурні ресурси, які можна використовувати в організації туристичної галузі. Ці два поняття слід розглядати як взаємодоповнюючі або взаємозамінні. Ось чому багато вчених, що не бажають розділяти категорії «туристичний потенціал», «туристичні ресурси» та «рекреаційні ресурси», широко використовують концепції туризму та рекреаційних ресурсів як сукупності природних і техногенних об'єктів, необхідних для виробництва туристичного продукту.

Дослідження туристичних ресурсів, як складової туристичного потенціалу потребує їх виділення в окремі групи. Це стає можливим за допомогою проведення класифікації. На сьогоднішній день не існує єдиної класифікації туристичних ресурсів, за рахунок чого виникають спірні питання під час їх визначення. Впродовж багатьох років розвитку туристичної індустрії з'явилася велика кількість різних класифікацій, проте всі їх можна поділити на два види, залежно від точки зору з якої вони розглядаються:

– класифікації, в основу яких покладені уявлення про походження туристсько-рекреаційних ресурсів;

– класифікації, в яких туристсько-рекреаційні ресурси поділяються за особливостями їх використання залежно від певних видів рекреаційної діяльності.

І.В. Смаль [37] у структурі туристичних ресурсів виділяє декілька складових: природну, соціально-культурну або суспільну, технологічну і подієву, які, у свою чергу, поділяються на низку компонентів, що мають свою будову (див. рис. 1.1)

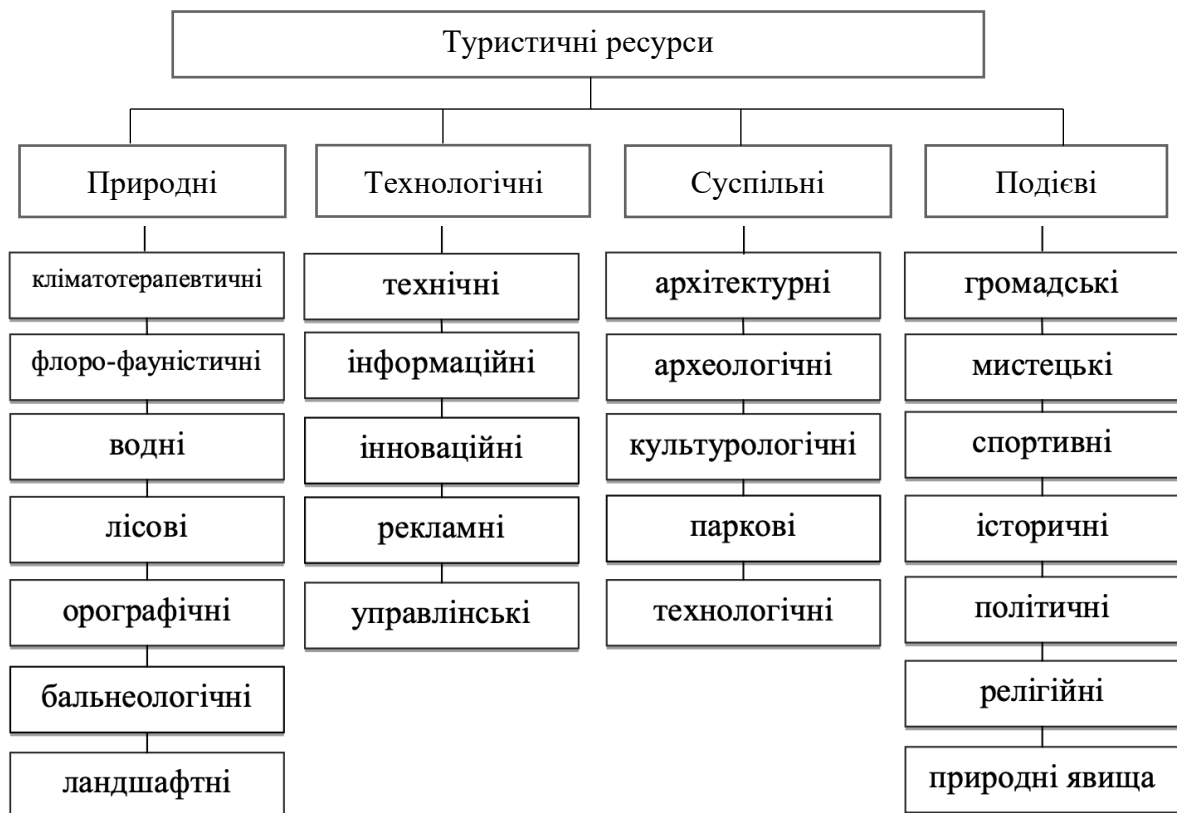

Рис. 1.1 – Класифікація туристичних ресурсів за І.В. Смалем

Природні туристсько-рекреаційні ресурси – це як окремі компоненти природи, так і весь природний комплекс, що активно використовуються для збереження, відновлення чи підтримки здоров'я людини. Усі природні ресурси оцінюють залежно від їх рекреаційного або туристичного потенціалу. Однак ступінь використання природних ресурсів може бути різним і залежить переважно від спеціалізацій регіону.

Кліматотерапевтичні, водні, бальнеологічні і ландшафтні складові серед природних туристсько-рекреаційних ресурсів мають найбільше значення для індустрії туризму та рекреаційної діяльності мають, тоді як орографічні, лісові та флоро-фауністичні або біотичні складники опосередковано впливають на рекреаційні і туристичні процеси.

Природно-антропогенними туристичними ресурсами вважаються ділянки землі, водної поверхні та повітряного простору над ними загальнонаціонального, регіонального та місцевого значення, які мають особливе природоохоронне, наукове, культурне, естетичне, рекреаційне, оздоровче значення та охороняються державою [37].

Суспільні туристичні ресурси – матеріальні об'єкти, що несуть семантичну та естетичну інформацію і можуть використовуватися в екскурсійно-туристичній діяльності для задоволення специфічних соціальних і рекреаційних потреб особистості.

Усе розмаїття суспільних ресурсів можна об'єднати у кілька груп: архітектурні, археологічні, культурологічні, паркові, техногенні. Деякі науковці ці види туристсько-рекреаційних ресурсів також називають історико-культурними.

Суспільні ресурси мають різну пізнавальну та естетичну цінність, а тому поділяються на декілька рівнів: місцевий, національний або державний і між- національний або світовий.

Подієві туристичні ресурси відносяться до динамічних чинників формування туристичних потоків, оскільки включають мотиваційні передумови подорожі до місця, де відбувається подія чи явище. Даний вид ресурсів не підлягає традиційному кількісному виміру. Можна говорити лише про міру впливу подієвих туристичних ресурсів на створення туристичної інфраструктури, формування туристичних потоків, яка у нинішньому світі, насамперед, залежить від реклами події та піаракцій навколо неї.

Подієві туристичні ресурси за рівнями пізнавальної цінності поділяють на глобальні, регіональні та місцеві. За тематикою виділяють наступні групи подієвих туристичних ресурсів:

- громадські (гастрономічні фестивалі, фестивалі і виставки квітів);
- мистецькі (музичні та театральні фестивалі і конкурси, кінофестивалі, фольклорні обряди, народні свята і фестивалі);
- спортивні (чемпіонати з футболу й інших видів спорту, спартакіади, ралі, перегони і регати, спортивні фестивалі);
- культурно-історичні (театралізовані шоу, карнавали, національні фестивалі і свята);
- економічні і політичні (аукціони, покази мод, ярмарки і виставки, автомобільні й авіаційні Салони, політичні й економічні форуми);
- релігійні (релігійні свята, ходи і події);
- природні явища [54].

Слід також виділити класифікацію туристичних ресурсів О. Бейдик [9], за наступними групами:

- природно-географічні ресурси, які, на його думку, представляють собою об'єкти та явища природного походження, у тому числі кліматичні особливості досліджуваних територій, ландшафт, всі типи водних ресурсів, включаючи мінеральні джерела, флору, фауну тощо;
- природно-антропогенні ресурси розглядаються як комплексні геосистеми, до складу яких входять об'єкти природного походження, що при формування зазнали певного антропогенного впливу. До цієї групи ресурсів науковець відносить національні парки, заповідники, заказники, ботанічні та зоосади, пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо;
- суспільно-історичні ресурси – це ресурсний гіперблок, що включає об'єкти та явища антропогенного походження, які залучені до процесу функціонування туристичної сфери В першу чергу, це історико-культурні об'єкти, а також біосоціальні ресурси, тобто такі, що пов'язані з життям та

діяльністю відомих особистостей, та подієві ресурси, які розглядаються в історичному контексті;

– суперточка-тур – це, на думку О. Бейдика, «це локальна (просторово обмежена) територія антропогенного або природного походження, що являє собою унікальне поєднання природних компонентів (пейзажне різноманіття) і характеризується суттєвою соціально-історичною значимістю подій, які відбувались (відбуваються) в її межах або в межах простору, який візуально сприймається з цього місця» [9,34]. Цьому простору притаманне, як правило, високе пейзажне різноманіття та поєднання природних компонентів.

Автор вважає доцільним використання даних класифікацій туристичних ресурсів під час дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу окремих регіонів. Адже класифікації розроблені цими авторами найбільш повно показують ресурсну складову досліджуваної області.

Отже, визначення туристичного потенціалу та його складових можна вважати початковою відправною точкою в процесі дослідження туристичної привабливості території. Опис туристичного потенціалу, як оцінки усіх сукупних потенціалів, по окремих категоріям туристичних ресурсів, наявних на досліджуваній території, дає розуміння для визначення основної проблематики дослідження, а саме можливості створення на потенційно-привабливих територіях нових туристичних продуктів. Визначення єдиного конкретизованого визначення туристичного потенціалу, дає чітке розуміння, які саме ресурси потрібно брати до аналізу та за якими характеристиками та ознаками проводити оцінку. Виділимо, що туристичний ресурс, є складовою туристичного потенціалу та фундаментальною його одиницею оцінювання. Роз'яснення відмінностей між ними, а саме того, що туристичний ресурс – це сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їхніх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, а туристичний потенціал – це всі приховані, нереалізовані можливості(ресурси), які є в регіону і які можуть бути реалізовані для вирішення завдань

регіональної туристської діяльності, дає чітке уявлення про їх основні значущі відмінності.

1.2. Фактори туристичної привабливості регіону

Рекреаційно-туристична привабливість території – це сукупність її атрактивних властивостей природного й антропогенного характеру – особливих якостей, які здатні викликати захоплення, відчуття комфорту, поліпшувати емоційний стан, відновлювати фізичні, духовні та нервово-психічні сили організму, чим і приваблюють рекреантів і туристів.

Згідно ідеї С. Кузик, доцента кафедри економічної географії, Львівського національного університету імені Івана Франка, що територія тоді приваблива, коли вона має туристичні ресурси – природні (насамперед – екологічно чисті), історико-культурні та соціально-економічні – розвинуту матеріально-технічну базу, зручне транспортно-географічне положення, сучасну інфраструктуру та інформаційну забезпеченість, можна визначати це як дійсне [23].

Туристично привабливу територію визначають як ту, що має потенціал туристичних ресурсів, сучасну розвинену матеріально-технічну базу туризму, доступну і достатню для туриста інформацію про неї, які б відповідали потребам туристів і забезпечували досягнення максимального соціально-економічного ефекту від розвитку в її межах туристичної індустрії [27].

Рекреаційно-туристична привабливість території – є рушійною силою у розвитку міста, регіону та країни, не лише напряму в туризмі, а й дозволяє суміжним галузям, культурі, транспорту та іншим розвиватись разом із ним. Це призводить до розвитку усі сфер життя у регіоні та робить його інвестиційно привабливим.

Привабливість – це властивість викликати захоплення, притягувати до себе особливими якостями, властивостями. У науковій літературі,

присвяченій туристичній діяльності, зазначається, що поняття атрактивності є основним і визначальним під час дослідження потоків людей.

Територія тоді приваблива, якщо вона має туристичні ресурси – природні (насамперед екологічно чисті), історико-культурні та соціально-економічні, розвинуту матеріально-технічну базу, насичену інфраструктурою, зручним транспортно-географічним розташуванням і доступною про неї інформацією.

Туристична привабливість території формується передусім за наявності природних або історико-культурних туристичних ресурсів, а ще краще – за їх поєднання. Водночас такі ресурси ще не встановлюють рівень привабливості цієї чи іншої території. Туристична привабливість часто мінлива і може змінюватися залежно від багатьох чинників, котрі впливають на привабливість туристичної території. Саме до них належить наявність сучасної матеріально-технічної бази туризму, зокрема новітніх готельних комплексів, спеціалізованих закладів із відповідним асортиментом послуг, які вони продукують та ін.

Дуже важливою складовою привабливості в сучасних умовах постає якість довкілля. У ринкових умовах господарювання вагомого значення в організації навколишнього середовища набуває використання маркетингу, що сприятиме зміцненню конкурентоздатності певної території і може визначально впливати на її привабливість [29].

Загалом туристично привабливою вважається територія, яка користується популярністю у туристів і перетворюється на відповідне територіальне туристичне поєднання у вигляді туристичного пункту, центру, вузла, району, регіону.

Природні туристичні ресурси є важливими елементами туристичної привабливості території. Клімат, водні ресурси, прибережні зони водойм, мінеральні джерела, лікувальні грязі, рельєф, рослинний і тваринний світ, національні парки та заповідники, мисливсько-риболовецькі угіддя, мальовничі краєвиди, унікальні природні об'єкти належать до його складу

туристичної привабливості території, а природна привабливість для туристів характеризується наявністю таких чинників:

- красою ландшафту і природних об'єктів;
- м'якістю клімату і комфортністю погодних умов;
- чистотою природних водойм;
- сприятливою екологічною ситуацією.

За таких умов, що більше насичена територія складовими елементами природних ресурсів, то вище задоволення певних потреб туристів і розмаїтий спектр організації різних видів туризму [7].

Розвиток певних видів туризму неможливий без виявлення, вивчення й оцінки туристичних ресурсів. Якщо виявлення й опис туристичних ресурсів є первинною стадією дослідження, то оцінка природних туристичних ресурсів – її завершальний етап.

Фактори туристичної привабливості в більшості джерел поділяються на дві групи. Перша група – це фактори, що безпосередньо пов'язані з туризмом та впливають на туристичну активність. Серед цих факторів виділяють склад та структуру туристичних ресурсів, визначають мотивацію туристів та мету здійснення ними туристичних поїздок; певний вплив мають також рівень життя населення, середня заробітна платня, тривалість відпусток та структура вільного часу, національні та місцеві традиції щодо відпочинку, а також особливості організації праці, у тому числі напруженість, тривалість робочого дня та робочого тижня тощо.

Друга група факторів безпосередньо з туризмом не пов'язана, але опосередковано впливає на форму та обсяг попиту на туристичні та рекреаційні послуги. Непрямі фактори зовнішнього впливу зазвичай ширші за об'ємами та більш чисельні. До них відносять: соціально-демографічні аспекти, фінансово-економічні зміни, політичну, законодавчу та регуляторну складові, розвиток транспорту, торгівлі, безпеку здійснення подорожей тощо. В свою чергу, фактори, як першої, так і другої групи в комплексі мають суттєвий вплив на туристичну діяльність та туристичний попит в цілому. І,

хоча ці фактори можуть піддаватися зовнішнім змінам, але в цілому суттєву впливають не тільки на туристичний сектор, але й економіку регіону чи країни [46].

Говорячи про першу групу факторів в контексті оцінювання рівня впливу на туристичний попит та пропозицію, необхідно дослідити поняття «туристичний продукт». Хоча в ст. 1 Закону України «Про Туризм» вказано, що туристичний продукт є комплексом послуг, що формуються туроператорами у турпакет та надаються туристам [1], у даному дослідженні поняття туристичного продукту охоплює туристичну діяльність та пропозицію послуг в межах туристичного регіону.

Регіональний туристичний продукт характеризується в першу чергу використанням туристичних ресурсів регіону, в залежності від змісту яких формуються туристичні пропозиції. Так використання природно-кліматичних ресурсів забезпечує розвиток таких туристичних напрямів, як лікувально-оздоровчий, екологічний туризм, пляжно-кліматичний відпочинок, гірськолижний або спортивний туризм. В свою чергу історико-культурні ресурси сприяють розвитку культурно-пізнавального, археологічного, етнографічного та іншого видів туризму. Наявність відповідної інфраструктури загально-туристичної або соціальної значимості дає основу для розвитку ділового, розважального, подієвого туризму, активізації освітньо-наукових поїздок тощо. Важливе значення щодо активізації розвитку туризму відіграє не тільки наявність туристичних ресурсів, але їх стан, доступність, екологічна складова територій тощо. Навколишнє середовище може зазнавати негативного впливу в процесі туристичної активності, у зв'язку з чим втрачається первісний його стан, а відповідно і привабливість, тому питання екологічного захисту середовища при активному розвитку туризму набувають особливо важливого значення. Використання природних ландшафтів, пам'яток історії, археології, культури повинно відбуватися з урахуванням їх стану, припустимого туристичного

навантаження з метою збереження їх у належному вигляді та підтримання рівня туристичної привабливості.

Мотиви та мета поїздки багато в чому залежить не тільки від наявних, а й рівня їх розвитку чи стану. Тому важливим є розуміння психологічних мотивів здійснення того чи іншого вибору туристами. Наприклад, якщо туристи потребує саме відпочинку, то він намагатиметься якомога швидше дістатися туристичного центру та провести і таким чином продовжити термін перебування. Такі мотиви виникають частіше за все у сімейних пар чи батьків з дітьми, які мають обмежений час на відпочинок. В такому випадку збільшується потреба у так званому дискреційному туризмі (туризмі за власним вибором) [41;42].

Таким чином виділення факторів туристичної привабливості території дослідження, допомагає ширше розглянути окремі характеристики наявних туристичних ресурсів, або таких, що можуть в майбутньому ними стати. Фактори, які несуть прямий та непрямий вплив на туризм, наприклад склад та структура туристичних ресурсів на території та як на них чинить вплив дають зміни в політичній ситуації країни, законодавстві, проявляє окремі проблеми в регіональному туризмі, на основі цього впливу. Тобто, якщо територія має незначну кількість туристичних ресурсів, але вплив сторонніх факторів не такий сильний, то проаналізувавши усі ці данні, можна виявити, найбільш доцільні шляхи розвитку виявленого туристсько-рекреаційного потенціалу території.

1.3. Методи оцінки потенціалу туристичних територій

Питанням методології оцінювання туристичного потенціалу присвячували свої праці такі провідні науковці, як З. Герасимчук [14], В. Мацола [28], Г. Михайліченко [30], В. Руденко [44] та ін.

Для правильного визначення оцінки потенціалу будь-якого регіону, необхідно визначити сутність поняття «метод».

Метод визначають як:

- спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя;
- прийом або система прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо).

Визначимо, що методика – це сукупність взаємопов’язаних способів і прийомів доцільного й ефективного проведення певної роботи.

В загальному значенні методи оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу – це прийоми та способи за допомогою яких проводять оцінювання складових туристичної території.

Згідно з тим, що основою туристичного потенціалу є рекреаційний ресурс, визначено, що їх оцінка проводиться на основі кількісної оцінки.

Під час кількісної оцінки важливим питанням є розробка оцінних шкал, хоча не всі дослідники цієї проблеми поділяють такий підхід до оцінки рекреаційних ресурсів. Найбільш використовуваними є шкали із трьох суми ступенів, де умова оцінюється найбільшим балом. З метою уніфікації оцінки виключення суб’єктивного підходу варто брати приймання суму трьох попередню певних цифрованих показників і вже на основі їхнього середнього значення здійснювати бальна оцінку [16; 20; 51; 53].

Для оцінки ресурсів також використовується словесна та цінова а оцінка.

Визначено що оцінка та аналіз рекреаційних ресурсів здійснюється на основі нижче перерахованих методів.

1. Нормативно індексний метод, балансовий, порівняльна бальна оцінка, графічний, картографічний, експертний, географічний, статистичний, та математико-статистичних (граничного аналізу, кореляційного, факторного, регресійного, потенціалів, просторових дифузії, методу Беррі латентного структурного та ін.).

2. Описовий метод. Інша назва простий опис цей метод розуміється як впорядкована характеристика території а також теоретичне узагальнення отриманого матеріалу, тобто систематизація, пояснення є побудова території.

Опис є основним методом, та становить основу досліджень, тому що всі комплексні характеристики ресурсного потенціалу туристських районів встановлять результат опису, підкреслений оцінками діями.

3. Метод класифікації і типології. Ці методи використовуються для обробки зібраного матеріалу. Під методом класифікації розуміється групування досліджуваних об'єктів за кількісними ознаками, під типологію – угрупування об'єктів за якісними ознаками.

4. Метод систематизації інформації. До цього методу відноситься таксономія та районування. Таксономія це особливий вид систематизації, що полягає в розподілі територій на порівняльний, ієрархічно супідрядні територіальні одиниці а, які пов'язані тією або іншою спільністю властивостей, ознак і завдяки цьому можуть бути віднесені до певної таксономічної категорії. Районування є універсальним методом упорядкування їх систематизації територіальних систем, що є одним з основних методів тому що оцінка туристських ресурсів найчастіше проводиться відповідно до окремих районів. Існує безліч способів районування, основні з яких картографічний статистичний, математичний комплексний.

5. Метод порівняння. Цей метод відноситься до емпіричних методів дослідження він дозволяє встановити подібність і розходження предметів та явищ дійсності.

6. Історичний (історико-географічний) метод. Метод відноситься до методів які використовуються для дослідження складних об'єктів. Предметом дослідження стає історія об'єкта. Метод дозволяє досліджувати виникнення, формування і розвиток процесів і події у хронологічній послідовності з метою виявити внутрішні та зовнішні зв'язки, закономірності протиріччя.

7. Картографічний метод. Цей метод використовується фахівцями-практиками, учнями й туристами. За основу вибирається карта яка є єдиним джерелом інформації про туристичні ресурси досліджуваного об'єкта і в свою чергу зображає територію як своєрідну моделі реальної території.

8. Кількісний метод. Метод що має широке застосування, та за допомогою нього можна дати кількісно характеристику досліджуваних об'єктів та явищ, проаналізувати природній соціально-економічні фактори диференціації території, виявити статистичні взаємозв'язки між об'єктами та явищами.

9. Метод статистичного аналізу. Застосовується для виявлення кількісної оцінки статистичних залежностей.

10. Балансовий метод. Різновид кількісних методів і являє собою сукупність математичних прийомів, що дозволяє досліджувати процесу функціонування та розвитку складних туристичних систем. Метод заснований на кількісному зіставленні взаємозалежних показників соціально – економічної й туристичної діяльності насамперед виробництва та споживання.

11. Метод системного аналізу. Під системним аналізом розуміють сукупність прийомів та методів для визначення складних систем, що становлять собою сукупність елементів, які взаємодіють між собою. Саме системний аналіз є основою для інтегральної оцінки туристичного потенціалу території.

12. Метод моделювання. Являє собою процес побудови вивчення і застосування моделей містить у собі три елементи: суб'єкт, об'єкт дослідження та модель, яка опосередковують відносини суб'єкта і об'єкта [21].

На основі методів, які існують створюються відповідні методики оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу території.

Для аналізу використовується комплексна оцінка рекреаційних ресурсів. Як правило, оцінці піддаються: рельєф, клімат, водойми і водотоки, рослинність, транспортна доступність, наявність рекреаційної інфраструктури (будинків, комплексів, інженерних систем).

Оцінка території потрібна для виявлення цілей розвитку туризму. Та має за мету виявити потенціал, можливості і обмеження розвитку туризму;

оцінити раціональності і доцільності існуючої мережі інфраструктури туризму та рекреації на даній території; для розробки систем проектувальних та економічних рішень при територіальній організації туристичної галузі.

Майже завжди за основу береться кількісна оцінка проте не всі компоненти потенціалу вдається оцінити таким способом. Для додержання підсумковий, сумарної оцінки переводять всі кількісні оцінки в якісні, при чому не доцільно використовувати дуже детальні шкали оцінювання, так як при деталізації стає неможливим об'єктивно оцінювати територію.

Інтегральна оцінка туристичного потенціалу будь-якого об'єкта або території конверсіональна, оскільки вона неминуче включає якісні показники і може одержати осмислене трактування тільки в порівнянні з оцінкою потенціалу іншого об'єкта. Це означає, що залежно від діяльності прийнятою школи необхідно при оцінюванні мати поле зору як мінімум п'ять або сім об'єктів, а також варто завжди чітко визначати, в межах якого регіону виконується оцінка і порівняння потенціалів. Від обставин залежить розміщення вищих і нижчих оцінних балів [29]. Таким чином наприклад парк «Великий луг» може отримати більш високий бал ніж інші території в категорії тих що підлягають охороні, Запорізькій області, але тільки серед всіх території України що підлягають особливій охороні.

Існує безліч методи оцінювання потенціалу туристської території серед яких виділяємо методика таких авторів як О.О. Бейдик, Т.В. Завада, В.І. Мацола, С.П. Кузик, З.О.Касянчук, М.М. Поколодної та інших. Основна їх відмінність та сутність наведена в таблиці 1.3.

Всі наявні методика мають багато спільних рис, серед яких виділимо комплексність, оцінка на основі експертного оцінювання окремих територій, або ресурсів, так методика М.М. Поколодної використовує інтегральну оцінку за трьома історико-культурними блоками. А для оцінювання великих територій найбільш повною є методика О.О. Бейдика, в якій охоплюють суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси, а для невеликих територій методика комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих

об'єктів та частин території на основі їх візуального обстеження Наукового центру комплексних досліджень ДІТБ [11]; методика оцінки туристично-рекреаційних ресурсів адміністративних районів для стратегічних потреб В.М. Клапчук, О.О. Клапчук, М.В. Клапчук, яка ґрунтується на експертній оцінці за попередньо-визначеними даними.

Таблиця 1.3 – Методики оцінювання потенціалу туристських територій

№	Назва	Автори	Сутність методики
1	Методика визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території адміністративно-територіальних суб'єктів України	О.О. Бейдик	Оцінюються суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси на основі кількісних показників, експертного підходу з використанням п'ятибальної шкали
2	Комплексна порівняльна оцінка архітектурно-містобудівної спадщини України по окремих регіонах	В.Т. Завада	Віднесення кожного з регіонів до однієї із чотирьох умовних категорій історико-архітектурної цінності на підставі комплексного аналізу
3	Оцінка історико-культурного потенціалу (у складі методики комплексної оцінки потенціалу рекреаційних територіальних систем	В.І. Мацола	Оцінювання за щільністю пам'яток історії та культури на 100 км ² площі.
4	Бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів	С.П. Кузик, З.О. Касянчук	Оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів у відповідності з історико-культурною важливістю явищ, що їх характеризують і часу, необхідного для огляду об'єктів
5	Методика оцінки історико-культурних ресурсів	М.М.Поколюдна	Інтегральна оцінка культурно-історичних ресурсів за 3 блоками: археологічний, архітектурно-містобудівний, біографо-соціальний.
6	Оцінка історико-культурного потенціалу області (у складі методики комплексної оцінки рекреаційно-ресурсного потенціалу	І.М. Філоненко	Оцінка за коефіцієнтом забезпеченості.
7	Оцінка об'єктів культурної спадщини за значимістю	Л.О. Литовка	Кількісною характеристикою ІКП приймається кількість об'єктів туристської привабливості різного рівня значимості.

Під час визначення туристсько-рекреаційного потенціалу однієї території можна використовувати різні методики оцінювання, на основі доцільності її використання, адже деякі з них можуть більш повно показувати результат, що дозволяє провести більш широкий аналіз стану території та можливості її розвитку.

Розглянувши та проаналізували, різноманітні точки зору, об'єднавши які ми отримуємо теоретично оправданий результат що стосується розмежування визначень термінів «туристичного потенціалу» та «туристичного ресурсу», як різних понять, які потребують обов'язкового визначення в процесі дослідження сукупної туристичної привабливості та потенціалу регіону.

Визначено основні ресурсні складові туристичного потенціалу, що є необхідними для його подальшої оцінки та аналізу. І для його дослідження використовують природні, культурно історичні, соціально-економічні туристсько-рекреаційного ресурси. Наявність даних туристичних ресурсів у районі, дає можливість максимально повно оцінити можливості до розвитку туристичної галузі в регіоні та в подальшому розвивати їх, не лише на національному рівні, а й в межах децентралізації регіонів України [8].

Виявлено важливість визначення основних факторів привабливості туристської території, які в комплексі мають суттєвий вплив на туристичну діяльність та туристичний попит в цілому.

Описано основні методи дослідження туристського потенціалу регіону, серед яких особливо виділяються наступні: описовий метод, метод класифікації і типології, метод систематизації інформації, метод порівняння, історико-географічний метод, картографічний метод, кількісний метод методи статистичного та системного аналізу, метод моделювання. Та визначено існуючі методики оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу території.

Серед яких виділяють бальну оцінку пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С.П. Кузик, З.О. Касянчук; методику комплексної

оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів та частин території на основі їх візуального обстеження Наукового центру комплексних досліджень ДІТБ та інші.

РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природні туристично-рекреаційні ресурси районів Запорізької області

Проблематика визначення туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області може бути вирішена, за допомогою оцінки природних, культурно-історичних та соціально-економічних туристсько-рекреаційного ресурсів. На основі дослідження цих трьох блоків, можливо отримати повну картину загального стану туристсько-рекреаційного потенціалу області. Важливо також зазначити, що найбільшої значимості в дослідженні визначено саме можливість дослідження не регіону загалом, а його окремих адміністративних територій, тобто дослідження п'яти районів області, а саме Бердянського, Василівського, Запорізького, Мелітопольського та Пологівського.

Таке розмежування пов'язано зі зміною об'єктів субрегіонального рівня у області, раніше Запорізька область налічувала двадцять адміністративних районів, проте у зв'язку з децентралізацією 17 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів» [35], їх кількість у Запорізькій області скоротили до п'яти. Згідно з документом, тепер в Україні 136 районів. Старі 490 районів, про які йшлося вище, Парламент ліквідував Постановою визначено, що межі районів встановлюються по зовнішній межі територій сільських, селищних, міських територіальних громад, які входять до складу відповідного району. Реорганізація районів розпочалася з грудня 2020 року, після того, як набув чинності закон про розмежування повноважень і ресурсів між районами та громадами. Переважна більшість повноважень перейшла саме до громад від органів влади районного рівня. Тобто система

була не збалансована. Тому Уряд і Парламент мали вирішувати питання реорганізації влади на районному рівні.

Менша кількість адміністративних районів, дає можливість більш повно оцінити наявні на території ресурси, адже їх географічна розмежованість стає менш розділеною, що спрощує процес оцінки наприклад природних рекреаційних ресурсів.

Природні рекреаційні ресурси є частиною природних ресурсів, а рекреаційна діяльність має чітку ресурсну орієнтацію. Означені ресурси є передумовою формування та розвитку рекреації на певній території, формуючи умови для спеціалізації економіки регіону на рекреації та туристичній діяльності.

Природно-ресурсний потенціал являє собою загальну (сумарну) оцінку (бальну чи грошову) усіх наявних території видів ресурсів – мінеральних, земельних, водних, біологічних, рекреаційних, біосферних тощо.

До природних належать об'єкти, а також природні властивості компонентів природного середовища, їх сприятливі поєднання для організації туристської діяльності. До них належать кліматичні, курортні ресурси (бальнеологічні ресурси і лікувальні речовини – лікувальні мінеральні води і грязі, ропа, озокерит), водні (гідрологічні) ресурси (річкові системи, природні й штучні водойми, морські акваторії), пляжні, геоморфологічні (певні форми рельєфу, типи рельєфу, визначні пам'ятки геології, печери), біологічні (рослинний і тваринний світ, екосистеми) та природні пейзажі й краєвиди, об'єкти природно-заповідного фонду, штучні водойми [3].

Запорізька область, розташована у південно-східній частині України і межує з Херсонською, Дніпропетровською, Донецькою областями, займає вигідне економіко-географічне положення. Про що додатково свідчать південні кордони області, які омиваються водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області перевищує 300 км.

Територія області займає 27,2 тис. кв. км, що становить 4,5% території України. Протяжність із півночі на південь становить 208 км, а зі сходу на захід – 235 км. Від м. Запоріжжя до столиці України м. Києва: залізницею – 715 км, шосейними дорогами – 618 км.

Умовно область поділяється на три природно-сільськогосподарські зони: зону степу (50,8%), степну посушливу (34,8%) та сухостепну (14,4 %) зони.

Запорізька область входить до складу Донецько-Придніпровського (Південно-Східного) природо-ресурсного району, на ряду з Донецькою, Дніпропетровською, Луганською областями.

Область сформована на Українському щиті, і на його схилах у південно-західній частині області, що зумовило належність області до одного з провідних місць в Україні за різноманітністю і багатством мінерально-сировинних ресурсів [31].

Згідно з компонентною структурою природу рекреаційного потенціалу (ПРП) Запорізької області найбільшу частину займають земельні ресурси природу рекреаційні та мінеральні ресурси.

Рис. 2.1 – Компонентна структура ПРП Запорізької області

Відсоток природно рекреаційних ресурсів області (див. рис. 2.1) визначається як задовільний, адже становить 20 % від загальної маси.

Дослідження природно-ресурсного туристичного потенціалу Запорізької області ,було проведено на допомогою бальної оцінки і рангового розподілу адміністративних територій по їх природо-ресурсному потенціалу за методикою комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів та частин території на основі їх візуального обстеження Наукового центру комплексних досліджень ДІТБ [11].

В основу методики лежить метод експертних оцінок. Його сутність у тому що, на основі градації будь-якої ознаки досліджуваного об'єкта дається його якісна оцінка у вигляді відповідного балу, котрій відображає його місце в загальному ряді градації даної ознаки.

Кінцевий результат використання цього метода для будь-якого об'єкта чи явища залежить від масштабу дослідження. Методика дозволяє визначити рекреаційну цінність окремого об'єкта чи частини території для його використання рекреантами, тобто відносно фізичного або психофізичного їх сприйняття людьми.

В основу такої оцінки покладена значимість тобто цінність даного виду об'єкту як ресурсу для туризму та рекреації. В якості видів туристсько-рекреаційних об'єктів обрані:

- об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ);
- відносно крупні лісові масиви;
- узбережжя моря;
- крупні водоймища;
- ріки.

В оцінці рекреаційної цінності виділених територіальних підрозділів туристсько-рекреаційних ресурсів (ТРР) використовується:

- кількісний показник (кількість об'єктів природних ТРР кожного виду, що припадають на територію, що оцінюється);

– якісна характеристика природних ТРР, що відображає їхню природну та рекреаційну значущість (наприклад, займана площа, довжина берегової лінії, статус об'єктів ПЗФ).

Якісна характеристика оцінюється побально по кожному конкретному об'єкту.

Якісні характеристики окремих природних об'єктів (площа, довжина річок та морської берегової лінії) можна визначити інструментально (через копіювання на кальку та підрахунок мм² за контурами об'єктів та вимірювання кривих ліній курвіметром) на основі географічної карти області масштабу 1:400000.

Сумарна цінність кожного виду природних об'єктів (C_j) на досліджуваній території визначається як сума окремих об'єктів даного виду з їхньою якісною характеристикою за бальною шкалою.

Підсумкова природно-рекреаційна цінність усієї території (адміністративного району, міста) визначається як сума рекреаційних цінностей по кожному виду природних об'єктів:

$$C_{тер} = \sum_j c_j \quad (2.1)$$

де C_j – сумарна цінність кожного виду природних об'єктів.

Критерії рекреаційної цінності природних туристично-рекреаційних ресурсів території:

Об'єкти ПЗФ:

1. Статус об'єкта (природоохоронне та рекреаційне значення) – к

ПЗ, НВП, РЛП – 3 бали

Зак.д., П.п.д. – 2 бали

Зак.м., П.п.м., З.у. – 1 бал,

де ПЗ – природні заповідники; НВП – національні природні парки; РЛП – регіональні ландшафтні парки; Зак.д. та П.п.д. – відповідно, заповідники та

пам'ятки природи державного значення; Зак.м., П.п.м., З.у. – відповідно, заповідники та пам'ятки природи місцевого значення та заповідні урочища (див. табл. 2.2). Площа об'єкта – S_p (p – protective area), оцінюється в градації від 1 до 10 балів, де $10 > 10000$ га, а 1 від 0 до 1 га.

Рекреаційна цінність території по об'єктам ПЗФ визначається як:

$$C_{ПЗФ} = \sum_p K_p S_p \quad (2.2)$$

де S_p – площа об'єкта; K_p – статус об'єкта.

За наявними даними спостерігаються проблеми в точному оцінюванні через те, що велика кількість ресурсів по всім районам не внесена в кадастр, та частково не показує ситуацію в Запорізькій області. Для дослідження було взято данні з державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

Запорізька область входить до Приазовського національного природного парку, який створений на підставі Указу Президента України №154/2010 від 10.02.2010 р. За площею, Приазовський НПП посідає друге місце серед національних парків в Україні.

Територія Приазовського національного природного парку знаходиться у приморській смузі Азовського моря та включає аквальні (прибережна літоральна частина Азовського моря, лимани, затоки, русла та заплави малих річок, їх гирла, невеликі штучні водойми) і наземні (приморські коси, узбережжя, значні по площам суходільні ділянки у заплавах річок, плакорні наземні ділянки, ділянки з первинною степовою рослинністю, незначні угруповання чагарників та деревинних насаджень, зони рекреаційного використання у м. Бердянську, інші) ландшафтно – біотопічні комплекси.

Парк розташований в степовій зоні України, основну цінність його території становлять природні комплекси приазовських лиманів (Молочний, Утлюцький) і кіс (Федотова, Бердянська, Степановська). Унікальність

території обумовлена його приморським розташуванням і наявністю збережених тут до теперішнього часу степових, аквальних і екотонних біоценозів, рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин. У зв'язку з цим особливо цінними тут є ділянки з максимальною біологічною різноманітністю. Ландшафтна своєрідність території парку і пов'язана з ним особливість фауни обумовлені приморським розташуванням і динамікою морської берегової смуги .

Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» заповідність Запорізької області до 2021 року планувалось збільшити до 12% від загальної площі [19].

Таблиця 2.2 – Рекреаційна цінність території по об'єктам ПЗФ

Райони обл.	ПЗ, НПШ, РЛП (к-сть)	Площа за категорією (га)	Зак. д., П. п. д. (к-сть)	Площа за категорією (га)	Зак. м., П.п.м., З.у. (к-сть)	Площа за категорією (га)	Заг. площа	Оцінка за статус об'єкта	Оцінка за площею	Σ
Бердянський	1	23 432	3	10 294	18	495	34 221	27	76	103
Василівський	2	17 781	3	1312	22	209	19 302	34	86	120
Запорізький	-	-	6	3 858	29	525	43 838	42	99	141
Мелітопольський	3	54763	7	7 069	17	1 093	62 925	40	109	149
Пологівський	1	160	1	30	49	1 348	1 538	54	144	198

За результатами оцінки блок по об'єктам ПЗФ, всі райони Запорізької області мають достатню кількість природних заповідників, національних природних парків та регіональних ландшафтних парків, для можливої рекреації. Іншим питанням є їх стан, який звісно, важко оцінити в якісному

значенні. Проте, вже сама наявність їх на території області, говорить про їх подальшу можливість використання.

Далі визначаємо рекреаційну цінність території по об'єкту морське узбережжя за формулою:

$$C_M = \sum_m L_m \quad (2.3)$$

де C_M – довжина в км = оцінка в балах; L_m – довжина берегової лінії:
1 км – 1 бал

Таблиця 2.3 – Рекреаційна цінність території по об'єкту морське узбережжя

Адміністративні території	Водосховища (кіл-ть)	Площа (га)	Озера (кіл-ть)	Площа (га)	Σ Оцінка за площею
Бердянський р-н	5	554	1	100	11
Василівський р-н	6	939	1	1 561	19
Запорізький р-н	1	40	-	-	1
Мелітопольський р-н	1	46	-	-	1
Пологівський р-н	14	769	-	-	17

На півдні Запорізька область омивається водами Азовського моря, берегова лінія якого у межах області складає більше 300 км. На території Запорізької області розташовані чотири лимани: Білозерський, Утлюцький, Тубальський та Молочний, загальна площа водного дзеркала яких становить 655,5 км². Наявність на території області морського узбережжя вигідно виділяє Бердянський та Мелітопольський райони на фоні інших.

Лісові ділянки, оцінювалися за площею ділянки, від 1 до 5 балів, де 5 > 10000 га, а 1 від 1 до 50 га.

Рекреаційна цінність території по об'єкту лісові ділянки визначається як:

$$C_L = \sum_f S_f \quad (2.4)$$

де S_f – сума балів за об'єкт.

У 2018 році рішенням Запорізької обласної ради була прийнята «Програма розвитку лісового фонду Запорізької області на період до 2022 року» [41]. Її метою є збалансований розвиток лісового господарства в області, спрямований на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів та забезпечення охорони та захисту лісових насаджень від пожеж (див.табл. 2.4).

Лісові ділянки відіграють чимале значення в розвитку туристичної привабливості території та їх наявність показує можливість майбутнього використання з туристичною ціллю [3].

Таблиця 2.4 – Рекреаційна цінність території по об'єкту лісові ділянки

Адміністративні території	Лісові ділянки (кількість)	Заг. площа (га)	Σ Оцінка за площею
Бердянський р-н	3	286	5
Василівський р-н	6	1 128	13
Запорізький р-н	8	783	16
Мелітопольський р-н	10	421	13
Пологівський р-н	6	1 016	12

Водний фонд Запорізької області складається ріка Дніпро, розташовані на ній Каховське та Дніпровське водосховища з об'ємами води відповідно 18,2 і 3,3 км³, 3 середніх, 62 малих річки (довжиною більше 10 км), на яких створено 28 водосховищ та 1205 ставків (див. табл. 2.5).

Річки, які протікають по території Запорізької області, як по густоті гідрографічної мережі, так і по водності, розподілені нерівномірно. Така особливість дозволяє чітко розділяти межі районів області за природними відмінними від інших характеристиками.

На північно-заході в Запорізькій області знаходиться джерело формування усіх великих історичних подій та головна водна артерія – ріка Дніпро. Загальна довжина р. Дніпро в межах області складає 167,5 км. В межах двох надзаплавних терас Дніпра забезпеченість водою всіх галузей народного господарства достатня.

Але вже у кілометрі від заплави Дніпра починається безводний степ і вся решта частина області – біля 90 % її території – дуже бідна водними ресурсами. Середня густина річної мережі тут біля 0,12 км/км² (нижча ніж в такому малозабезпеченому водою районі, як степовий Крим) [49].

Таблиця 2.5 – Рекреаційна цінність території по об'єкту річки

№ з/п	Адміністративні території	Ріки великі, середні, малі (кіл-сть)	Довжина L рівер, км	К.ф. рекр. знач.	Σ Оцінка за площею
1	Бердянський р-н	18	683.9	18	60
2	Василівський р-н	13	373.34	15	42
3	Запорізький р-н	17	571.1	21	61
4	Мелітопольський р-н	16	569	19	60
5	Пологівський р-н	17	467.5	18	63

Гідрографічна мережа області розділена лінією водорозділу, яка йде із сходу на захід, на два водозбірні басейни – р. Дніпро і Північного Приазов'я. До північної групи водотоків рік Придніпров'я відносяться притоки річки Вовчої (р. Гайчур та р. Верхня Терса), річки Конка, Янчекрак, Карачекрак, р. Велика Білозерка та інші – всього 25 річок.

До південної групи річок Приазов'я відносяться річки Великий та Малий Утлюк, Молочна, Берда, Обіточна, Лозоватка, Джебельня, Домузла, Корсак та інші – всього 40 річок.

На річках значне місце посідають штучні водойми – ставки та водосховища, які використовуються для водопостачання, зрошення, рибного господарства та інших народногосподарських потреб (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.5 – Рекреаційна цінність території по об'єкту водосховища

Адміністративні території	Водосховища (кіл-сть)	Площа (га)	Озера (кіл-ть)	Площа (га)	Σ Оцінка за площею
Бердянський р-н	5	554	1	100	11
Василівський р-н	6	939	1	1 561	19
Запорізький р-н	1	40	-	-	1
Мелітопольський р-н	1	46	-	-	1
Пологівський р-н	14	769	-	-	17

Усього по області налічується 27 водосховищ та 1178 ставків. Загальний об'єм водосховищ — 73,21 млн. м³, площа водного дзеркала – 2394,7 га. Серед них є такі великі водосховища, як Бердянське на р. Берда, Білозерське, Калинівське та Чапаївське на р. В. Білозерка.

За проведеною гідрографічною оцінкою ресурсів на території, Запорізька область отримала 3 бали, так як водні ресурси в області займають 20,36 % від загальної площі. Такий відсоток зумовлений невеликою густотою річкової мережі, в середньому на 1 км² території доводиться 0,047 км річок. Річкова мережа розподілена територією області нерівномірно. Найбільш бідна річками південно-західна частина приазовських степів.

Повна оцінка гідрографічних ресурсів Запорізької області подана в додатку А.

Рекреаційна цінність території по усім об'єктам, оцінюється як:

$$C_{тер} = \sum_j \sum_n C_{nj} = C_{ПЗФ} + C_M + C_L + C_B + C_P \quad (2.5)$$

де j – вид об'єкта (ТРР) ($j = \{ ПЗФ; М; Л; В; Р \}$); n – число об'єктів кожного виду ТРР ($n = \{ p; m; f; w; r \}$).

Результати оцінки адміністративних територій по наявності природніх ТТР визначаються максимальною бальною оцінкою, на основі рангового

розпридлення досліджуваних територій по совокупній оцінці їх природно-ресурсного потенціалу.

Всі досліджувані території за загальною сумою набраних балів розбито на 5 рангів:

- I – дуже слабкий потенціал – 0 – 30;
- II – слабкий потенціал – 31 – 60;
- III – середній потенціал – 61 – 90;
- IV – високий потенціал – 91 – 120;
- V – дуже високий потенціал – від 121 балу [50].

Результати рекреаційної цінності території по усім об'єктам в таблиці 2.7, вказують на наявний високий ранг потенціалу за блоком природний туристсько-рекреаційних ресурсів Запорізької області. Серед них особливо виділяються Бердянський, Запорізький та Мелітопольський райони, що дає визначення цих районів, як тих, що в подальшому при максимальному інвестиційному впливі можуть мати великий туристичний спалах, а також показує можливість створення на даній території нових туристичних продуктів.

Таблиця 2.7 – Бальна оцінка і ранговий розподіл адміністративних територій Запорізької області по їх природо-ресурсному потенціалу

Адміністративні території	Об'єкти ПЗФ	Лісові ділянки	Морське узбережжя	Водосховища, озера	Ріки	Σ	Ранг потенціалу
Бердянський р-н	103	5	164	11	78	361	V
Василівський р-н	120	13	-	19	57	199	V
Запорізький р-н	141	16	-	1	82	240	V
Мелітопольський р-н	149	13	121	1	79	363	V
Пологівський р-н	198	12	-	17	81	308	V

Отже, згідно з отриманими результатами природно-ресурсний потенціал усіх адміністративних територій Запорізької області оцінюється як дуже високий. Ранг потенціалу визначено як V. Така висока оцінка є наслідком того, що кількість адміністративних територій в області була знижена до 5, відповідно до цього загальна кількість досліджуваних об'єктів по кожній території збільшилася в рази відповідно і збільшився потенціал області. Це дає змогу показувати територію у більш інвестиційного привабливому руслі, проте виникає проблематика, через те що рекреаційна цінність території яка має сумарно більше 300 балів по рангу потенціалу відповідає території яка отримує 200 балів. Відповідно використання такої методики для сучасного дослідження території потребує внесення змін. Запропоновано збільшити градацію балів при оцінці рангів, тобто адаптувати оцінку території відповідно до масштабів оцінюваної території

2.2. Культурно-історичні ресурси Запорізької області

Культурно-історичні рекреаційні туристичні ресурси є головною частиною в структурі рекреаційного туристичного потенціалу, та представляють собою спадщину території. Створення на території культурно пізнавальних видів рекреацій пов'язане з наявністю на даній території історико-культурних ресурсів.

На території Запорізької області знаходиться 34 пам'ятки архітектури та містобудування, з яких 4 – національного значення та 30 – місцевого значення. Крім того, у регіоні розташовано більш ніж 600 об'єктів культурної спадщини архітектури та містобудування [4].

Існують дві категорії культурно-історичних ресурсів: нерухомі і рухомі.

До нерухомих ресурсів відносяться пам'ятки історії, культури, археології, етнографії, культові споруди, місця культових обрядів, унікальні історичні та сучасні інженерно-технічні споруди, природно історичні

комплекси та місцевості. До рухомих відносяться пам'ятники мистецтва, археологічні знахідки, мінералогічні, ботанічні, географічні колекції, документальні пам'ятки та інші речі, предмети і документи які легко можна переміщати в просторі. Їх використання в пов'язана з експозиційну виставкового є діяльністю у музеях галереях тощо

Найчастіше використовуються матеріальні культурно-історичні ресурси: пам'ятники культової архітектури (православні храми, католицькі костели, лютеранські кірхи, єврейські синагоги, буддистські пагоди, мусульманські мечеті, монастирі), світської архітектури (об'єкти цивільного і промислового призначення, замські палацово-паркові ансамблі, торгові ряди, будинки губернаторів, будівлі театрів, бібліотек, університетів і лікарень); археологічні (городища, кургани, залишки стародавніх поселень і укріплень, виробництв, каналів і доріг, археологічні музеї під відкритим небом, експозиційні комплекси з можливістю огляду різних культурних шарів (під вітринами), наскальні малюнки); етнографічні (народні костюми, знаряддя праці, предмети повсякденного вжитку, зразки житлової забудови, млини тощо); місця, пов'язані з діяльністю видатних історичних особистостей, діячів культури і мистецтв; фольклор і фестивалі, що проводяться на його основі (легенди, оповіді, народні музика і танці); народні промисли (інтерактивні програми, майстер-класи для туристів, сувеніри); традиційна кухня (підприємства громадського харчування, які спеціалізуються на стравах національної кухні, надання туристам можливості спостереження за особливостями приготування страв або безпосередньої участі в цьому процесі) [25].

Для оцінки величезної кількості різноманітних об'єктів, що становлять культурно-історичні ресурси туризму, проводять їх облік, розробляють характеристики і проводять предметну типологію. Першочергово описують культурно-історичний об'єкт. Для цього вказують назву об'єкта, його місце розташування, маркування, власника, літературні та інші джерела відносно

об'єкту, схему розташування, дають коротку туристичну характеристику об'єкта.

Схему структуризації історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів запропоновано С.П. Кузиком, в якій виділяють 14 підгруп, які надалі структуровані на п'ять підвидів історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів. Кожному з них притаманний набір показників, що оцінюються за п'ятибальною шкалою (1 – дуже низька; 2 – низька; 3 – середня; 4 – висока; 5 – дуже висока) [23].

Технологічна оцінка історико-культурних ресурсів важлива для характеристики ступеня технологічної готовності, придатності, комфортності рекреаційних ресурсів для прийому туристів. За допомогою критеріїв оцінки можна показати, в якому технологічному стані знаходяться туристські об'єкти або комплекси, чи готовий об'єкт до прийому відвідувачів.

Нижче проведено оцінку пізнавальної цінності адміністративних територій Запорізької області за методикою оцінювання С.П. Кузик та З.О. Касянчук Для оцінювання приведено 13 груп культурно-історичних об'єктів, які розділено за категоріями.

Таблиця 2.8 – Археологічні об'єкти Запорізької області

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів, бал										Сума балів
	1. Території первісного заселення		2. Стоянки, поселення		3. Кургани		4. Древні городища (прості)		5. Древні городища (складні)		
Бердянський	-	-	3	6	5	15	-	-	1	5	26
Василівський	-	-	4	8	9	27	1	4	-	-	39
Запорізький	1	1	10	20	6	18	1	4	1	5	48
Мелітопольський	-	-	6	12	28	84	-	-	-	-	96
Пологівський	-	-	6	12	16	48	1	4	-	-	64
Всього по області	1		29		64		3		2		273

У Запорізькій області на державному обліку перебуває 8476 пам'яток, з них 6722 - пам'ятки археології (2511 охоронних одиниць), 1697 – історії, 37 – монументального мистецтва; 20 – науки і техніки. До Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення занесено 12 об'єктів культурної спадщини регіону: 3 пам'ятки історії, 9 – археології. За категорією місцевого значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України занесено 142 пам'ятки. Шість міст області – Запоріжжя, Бердянськ, Гуляйполе, Мелітополь, Оріхів, Токмак занесені до списку історичних населених місць.

Інвентаризація усіх пам'яток в області проводиться з 2005 р. до сьогодні, проте більшість пам'яток які внесені в реєстр потребують уточнень, для дослідження були обрані лише найбільш визначні, та доступні пам'ятки, які можуть найбільш повно показати потенціал області до розвитку в даній сфері [31].

Згідно з методикою оцінки пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С.П. Кузик, З.О. Касянчук, пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами, бойовими та культурними традиціями, включають дуже широкий спектр історико-культурних об'єктів: від пам'ятних місць, що оцінюються одним балом, до групи пам'яток (меморіальні музеї, парки, споруди, дошки та ін.), що справляють враження на глядачів завдяки художньо-естетичним якостям, або оригінальністю зовнішніх форм, оцінюються найвищим балом у п'ятиступеневій системі оцінок пізнавальної значимості.

Особливі якості пам'яток цієї категорії допомагають чітко розділити їх та визначити експертними методом їх актуальний стан.

Для зручності представлення результатів розділимо на групи.

1. Пам'ятні місця, що підтверджуються історичними джерелами
2. Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм/
3. Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, які мають високу художню цінність

4. Групи пам'яток, меморіальні, парки, споруди, дошки, пам'ятні знаки простих форм

5 Група пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди і пам'ятні знаки, які мають високу художню цінність

Найбільшою кількістю пам'яток цієї групи в Запорізькому та Мелітопольському районах, згідно з експертною оцінкою ці території отримують 71 та 63 бали відповідно (див. табл. 2.9) Така неоднорідність їх кількості, вказує на те, що більшість з них були перевезені в відомі області центри, або не внесені до кадастру.

До третьої підгруп, що включає пам'ятники учасникам історичних – подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури. За логічною схемою оцінки остання дуже нагадує попередню підгруп пам'яток історії та культури, але тут беруться до уваги пам'ятники учасникам історичних подій, діячам історії та культури.

Таблиця 2.9 – Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними рухами, війнами, бойовими і культурними традиціями

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів										Сума балів
	1. група /бал		2. група /бал		3. група /бал		4. група /бал		5. група /бал		
Бердянський	2	2	12	24	2	6	1	4	1	5	41
Василівський	1	1	8	16	1	3	1	4	-	-	24
Запорізький	23	23	14	28	4	12	2	8	-	-	71
Мелітопольський	4	4	28	56	1	3	-	-	-	-	63
Пологівський	3	3	17	34	-	-	-	-	-	-	37
Всього по області	33		79		8		4		1		236

Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури у Запорізькій області знаходяться в достатній кількості.

Визначено, що серед районів області, їх найбільшу кількість мають Бердянський, Запорізький та Василівський райони (див. табл. 2.10).

Для зручності представлення результатів розділимо на групи.

1. Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, які підтверджуються історичними джерелами.

2. Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури спрощені (з обмеженою інформацією).

3. Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, які мають високу художню цінність.

4. Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури простих форм (з обмеженою інформацією).

5. Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, які мають високу художню цінність [34].

Таблиця 2.10 – Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів										Сума балів
	1 група/бал		2. група/бал		3. група/бал		4. група/бал		5. група /бал		
Бердянський	7	7	5	10	1	3	-	-	-	-	20
Василівський	3	3	6	12	-	-	-	-	-	-	15
Запорізький	8	8	3	6	-	-	-	-	-	-	14
Мелітопольський	6	6	4	8	-	-	-	-	-	-	14
Пологівський	4	4	3	6	-	-	-	-	-	-	10
Всього по області	28		21		1		-		-		73

Запорізька область нажаль не може похвалитися значною кількістю збережених п'яток оборонного будівництва, а ті що наявні на території знаходяться в незадовільному стані та потребують реставрації. У шкалі оцінок взято до уваги такий важливий показник цінності як стан фізичного збереження пам'яток, які можна розділити на нижче перераховані групи.

1. Частково збереженні елементи оборонних споруд.
2. Середньої збереженості елементи оборонних будівель або окремих архітектурних комплексів.
3. Повністю збережені елементи, або окремі комплекси пам'яток оборонного будівництва.
4. Відреставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції.
5. Добре збережені і оновлені пам'ятки оборонного будівництва з музейною експозицією.

В цій категорії Запорізька область отримала найнижчу кількість балів. Кількість та стан цих пам'яток не дають можливим вважати успішним розвиток туризму в цьому напрямку навіть при наявності фінансування (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – Пам'ятники оборонного будівництва (земляні, або кам'яні укріплення, замки з бастіонними укріпленнями, новітні фортифікаційні споруди XIX - XX століть)

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів										Сума балів
	1. група/бал		2. група/бал		3. група/бал		4. група/бал		5. група/бал		
Бердянський	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Василівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізький	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Мелітопольський	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Пологівський	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Всього по області	5		-		-		-		-		5

Пам'ятки архітектури в категорії сакральних споруд (церкви, костели, синагоги тощо). Показником цінності вважаються стильові ознаки за якими криється вік споруди, навіть мистецька цінність об'єкту. До оцінки бралися лише найбільш відомі сакральні споруди Запорізької області, які несуть мистецьку цінність.

Наявність сакральних споруд в Запорізькій області є задовільною, серед районів які виділяються, за даною категорією оцінки відмітимо Запорізький та Мелітопольський район, які отримали 14 та 16 балів відповідно, що показано в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12 – Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо)

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів										Сума балів
	1. група/бал		2. група/бал		3. група/бал		4. група/бал		5. група/бал		
Бердянський	1	1	2	2	-	-	-	-	-	-	3
Василівський	-	-	-	-	-	-	1	4	-	-	4
Запорізький	-	-	3	6	-	-	2	8	-	-	14
Мелітопольський	2	2	3	6	-	-	2	8	-	-	16
Пологівський	-	-	4	8	-	-	1	4	-	-	12
Всього по області	3		12		-		6		-		49

Групи для оцінки сакральних споруд:

1. Фрагменти культових споруд.
2. Окремі культові різностильові споруди.
3. Комплекс культових різностильових споруд.
4. Окремі культові стильові споруди.
5. Комплекс культових стильових споруд.

В області збереглися лічені сакральні споруди. Серед яких виділимо «Гіймат-Розу» – синагогу в місті Запоріжжі, яка була відкрита в 2012 році та є другою синагогою, побудована в Україні за часів незалежності

Запорізька хоральна синагога – історична кульова релігійна споруда в місті Запоріжжя, Україна. Побудована в 1898, головною стала в 1909 році. Відома як синагога Лещинського (за ім'ям синагогального старости Якова Ісааковича Лещинського). Націоналізована в 1929 році, будівлю передали Будинку фізкультури імені Червоної армії. Після здобуття Україною незалежності, в будівлі розташувалися кілька приватних компаній [33].

Синагога відноситься до пам'яток архітектури місцевого значення. За період свого існування добре зберіглася і знаходиться в хорошому стані.

Пам'ятки народної архітектури, до яких відносять житлово-господарські будівлі, часто використовуються в туристичній справі. Своєю оригінальністю, вишуканістю форм та надзвичайною привабливістю вони урізноманітнюють архітектурний ландшафт довкілля. Традиційно народне будівництво дійшло до нас у численних пам'ятках дерев'яної архітектури, що переважно локалізується у сільській місцевості.

Традиційне житло є найбільш популярним видом народної архітектури зокрема хата. В українській культурі це затишна, білена зовні і всередині будівля, крита соломою, та її можна вважати єтнографічною ознакою народу.

Серед господарських споруд, які можуть бути пам'ятками народної архітектури, зустрічаються клуні, де обмолочували збіжжя; хліви, де утримували худобу; комори, де зберігали запаси зерна, вжиткові речі тощо [23; 40].

Групи для оцінки пам'яток народної архітектури:

1. Окремі будівлі з елементами народної архітектури.
2. Окремі будівлі, які є пам'ятками народної архітектури.
3. Церкви, садиби, які є пам'ятками народної архітектури.
4. Окремі вулиці, або групи будинків, які є пам'ятками народної архітектури.
5. Поселення, які визнані як пам'ятки народної архітектури, або спеціально зведені (музеї під відкритим небом).

Найбільшою кількістю цих пам'яток може похвалитися Запорізький район (див. табл. 2.13), адже тут пам'яткам народної архітектури приділяють більше уваги для їх збереження.

Серед об'єктів виділяється церква Покрови на острові «Хортиця» яка є центральним елементом Історико-культурного комплексу «Запорізька Січ» Національного заповідника «Хортиця». Дерев'яна Церква Покрови – архітектурно-композиційна домінанта Внутрішнього Коша Історико-культурного комплексу «Запорозька Січ».

Крім демонстрації інтер'єру, церква призначена для функціонування в дні великих релігійних свят, які були найбільш шанованими козацтвом: Різдво Христове, Богоявлення, Великдень, Трійця, Покрова Пресвятої Богородиці –храмове свято запорозьких козаків [19].

Таблиця 2.13 – Пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські та житлові будівлі, дерев'яні церкви тощо).

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів										Сума балів
	1. група/бал		2. група/бал		3. група/бал		4. група/бал		5. група/бал		
Бердянський	2	2	1	2	-	-	-	-	-	-	4
Василівський	-	-	1	2	1	3	-	-	-	-	5
Запорізький	6	6	3	6	4	12	-	-	3	15	39
Мелітопольський	4	4	1	2	2	6	-	-	-	-	12
Пологівський	3	3	2	4	1	3	-	-	-	-	10
Всього по області	15		8		8		-		3		70

Наступна категорія оцінки включає в себе громадські споруди, які наявні на території. Громадські споруди, переважно житлові, до яких відносяться народні школи, народні доми, корчми, а також господарські виробничі споруди (водяні млини, вітряки, перші гідроелектростанції) можуть використовуватися на практиці і до сьогодні. Вони вважаються досить привабливими об'єктами туристичного огляду.

Відповідно до сказаного, найвищим балом оцінено добре збережені пам'ятки громадських споруд.

Групи для оцінки громадських споруд:

1. Частково збережені елементи громадських споруд.
2. Середньо збереженні елементи громадських споруд.
3. Повна цілісність елементів громадських споруд.
4. Відреставровані пам'ятки громадських споруд.
5. Добре збережені пам'ятки громадських споруд.

Найвищу суму балів за оцінкою збереженості громадських споруд, отримав Запорізький район – 84 бали . Нижчу оцінку отримали Бердянський район – 29 балів, та Пологівський район – 16 балів.

Таблиця 2.14 – Громадські споруди (народні школи, народні доми, шпиталі, корчми, млини тощо)

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів										Сума балів
	1. група/бал		2. група/бал		3. група/бал		4. група/бал		5. група/бал		
Бердянський	4	4	5	10	2	6	1	4	1	5	29
Василівський	5	5	2	4	-	-	-	-	-	-	9
Запорізький	14	14	7	14	5	15	4	16	5	25	84
Мелітопольський	5	5	2	4	-	-	1	4	-	-	13
Пологівський	3	3	1	2	1	3	2	8	-	-	16
Всього по області	31		17		8		8		6		151

Палацово-парковий ансамбль – твір садово-паркового мистецтва та архітектури; масштабний, із значною переробкою природного ландшафту архітектурний ансамбль монархічної або аристократичної заміської резиденції, підлеглий єдиному задуму; історично сформований комплекс палацових будівель і споруд, садів і парків, що включає в себе штучні або

природні водойми. Палацово-паркові ансамблі нечисленні і є комплексними природними, культурно-історичними і архітектурними пам'ятниками.

В Запорізькій області єдиним збереженим палацово-парковим ансамблем є Садиба Попова – пам'ятка архітектури XIX століття а нині Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» (див. табл. 2.15). Зберіглася частково, у збереженій частині розташована музейна експозиція.

У запропонованій методиці оцінки палацово-паркових ансамблів за основу при визначенні величини балу береться рівень їх збереження та стан впорядкованості.

До оцінки сучасних пам'яток архітектури можна віднести окремі житлові, виробничі, культурно-освітні, спортивні та інші об'єкти чи групи, зведені до рівня використання новітніх технологій в архітектурі та її привабливості в сучасних архітектурно-ландшафтних середовищах.

Таблиця 2.15 – Палацово-паркові ансамблі Запорізької області

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів										Сума балів
	1. Окремі залишки палацово-паркових ансамблів /бал		2. Окремі фрагменти палацово-паркових ансамблів /бал		3. Впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів /бал		4. Добре збережені і палацово-паркові ансамблі /бал		5. Добре збережені і впорядковані палацово-паркові ансамблі /бал		
Бердянський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Василівський	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	3
Запорізький	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Мелітопольський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Пологівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього	-		-		1		-		-		3

Групи для оцінки сучасних пам'яток архітектури.

1. Окремі пам'ятки архітектури, які побудовані з використанням сучасних будівельних матеріалів, технологій, композиційних рішень.

2. Окремі сучасні пам'ятки архітектури, які зведені з використанням новітніх технічних засобів.

3. Група сучасних пам'яток архітектури, які зведені з використанням новітніх технічних засобів.

Запорізький район при оцінці сучасних пам'яток архітектури отримав 48 балів, серед них найбільшу кількість балів отримала категорія сучасних пам'яток які були зведення з використанням новітніх технічних засобів.

Вироби народних майстрів користуються великою популярністю у туристів. Найбільш повно вони відображені в музейних експозиціях, які часто відвідують відпочивальники. Також у туриста може виникати зацікавленість в купівлі мистецтва ручної роботи.

Таблиця 2.16 – Сучасні пам'ятки архітектури

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів						Сума балів
	1. група/бал		2. група/бал		3. група/бал		
Бердянський	8	8	2	4	2	6	18
Василівський	5	5	1	2	1	3	10
Запорізький	17	17	11	22	3	9	48
Мелітопольський	9	9	2	4	-	-	13
Пологівський	4	4	1	2	-	-	6
Всього по області	43		17		6		95

У оціночних шкалах «Професійні художні промисли» та «Народні художні промисли» основними показниками є кількість професійних майстрів та народних умільців, які експонували власні роботи, а також наявність чи професійних майстрів складених музейних експозицій. художніх творів Останній отримує найвищу оцінку. Проте наявність таких

майстрів в області дуже важко відслідкувати, адже їхня діяльність не як не задокументовується [23].

Серед цих категорій лідерство тримає Запорізький район 15 та 12 балів відповідно (додаток Б). Це пов'язано з тим що розвиток промислів потребує їх продажу, а оскільки місто Запоріжжя є відправною точкою у більшості туристичних маршрутів, то визначається доцільність розвитку ремеслиництва в цьому районі.

Пам'ятки матеріальної культури, представляють у експозиціях етнографічних музеїв, музеїв народної архітектури і побуту (у системі оцінок саме музеям із такими експозиціями присвоєно найвищий бал – «5»), відображають не лише матеріальний процес, а й абстрагують такі елементи хліборобства як культ землі, магія слова, магія предмету. Тобто у цілісній системі народно-традиційної культури будь-яка речова пам'ятка є органічною єдністю матеріального і духовного.

Найвищі бали за пам'ятки матеріальної культури отримують Запорізький та Бердянський райони, 23 та 18 балів відповідно (див табл. 2.17), зазначимо що найбільшу кількість пам'яток становлять саме етнографічні музеї та музей народної архітектури і побуту.

Таблиця 2.17 – Пам'ятки матеріальної культури

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів						Сума балів
	1. Індивідуальні музейні експозиції/бал		2. Відомчі музеї пам'яток матеріальної культури/ бал		3. Етнографічні музеї, музеї народної архітектури і побуту/бал		
Бердянський	-	-	3	6	4	12	18
Василівський	-	-	-	-	2	6	6
Запорізький	2	2	3	6	5	15	23
Мелітопольський	-	-	1	2	4	12	14
Пологівський	-	-	-	-	4	12	12
Всього по області	2		7		25		73

Оцінка пам'яток фольклору дуже важко піддається дослідженню, саме наявність окремих традицій які збереглися в сімейному та громадському побуті та окремих його жанрів фольклору є складно дослідити в межах району. Усна народна творчість, яка є матеріальним вираженням фольклору. Через фольклор-тури знайомиться з історією краю, та має можливість прийняти стародавні традиції сучасні життя, таким чином по впливав шина розвиток туристичної галузі, самі того не усвідомлюючи [36].

Оцінка за даною категорією проводилася на основі вибіркового традицій які збереглися з плином часу. Лідерство як і по всім іншим категоріям оцінки належить Запорізькому району (див. табл. 2.18).

Останнім етапом є підведення підсумкової інтегральної оцінки та визначення коефіцієнту пізнавальної цінності за районами Запорізької області. Визначення коефіцієнту дає можливість якісно оцінити, наскільки та чи інша територія володіє ресурсами для його подальшого розвитку.

Таблиця 2.18 – Пам'ятки фольклору

Адміністративна територія (район)	Кількість об'єктів						Сума балів
	1. Наявність окремих традицій, які збереглися в сімейному і громадському побуті/бал		2. Поширення окремих жанрів, або видів фольклору/ бал		3. Наявність різножанрового і різновидного складу фольклору/бал		
Бердянський	5	5	1	2	2	6	13
Василівський	3	3	-	-	1	3	6
Запорізький	5	5	4	8	3	9	22
Мелітопольський	2	2	1	2	1	3	6
Пологівський р-н	8	8	-	-	2	6	14
Всього по області	23		6		9		61

У результаті дістаємо загальну суму балів, яка і характеризує пізнавальну цінність ІКТР окремого поселення, або місцевості:

$$A = \sum_{i=1}^f P_i + \sum_{i=1}^n T_i + \sum_{i=1}^k S_i + \sum_{i=1}^m R_i + \sum_{i=1}^g F_i \quad (2.6)$$

де A – інтегральний показник пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, місцевості; P_i – компоненти пам'яток історії та культури; T_i – компоненти архітектурних пам'яток; S_i – компоненти пам'яток мистецтва; R_i – компоненти етнографічних пам'яток; F_i – компоненти пам'яток народної творчості.

Для співставлення і порівняння оціночних параметрів використовують поняття «коефіцієнта пізнавальної цінності» (K_p), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок:

$$K_p = A/A_{\max} \quad (2.7)$$

де A – сума балів пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, території (блоку); A_{\max} – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Виходячи із значення K_p , використовують наступне ранжування рівнів пізнавальної цінності ІКТР:

- 0,86 – 1,00 – унікальні;
- 0,65 – 0,85 – високоатракативні;
- 0,45 – 0,64 – середньоатракативні;
- 0,25 – 0,44 – малоатракативні;
- менше 0,25 – неатракативні.

Через те що коефіцієнт пізнавальної цінності є більшості механічним, він ігнорує художню та історичну цінність об'єкта.

Загальна сума балів пізнавальної цінності (A), на основі взятих до оцінки 577 пам'яток по Запорізькій області становить 1142. Звідси отримуємо максимально можливу суму балів за шкалою бальної системи

оцінок A_{ma} та визначаємо коефіцієнт пізнавальної цінності (K_p): $A_{\max} = 2885$;
 $K_p = A/A_{\max} = 1142/2885 = 0.4$

Таким чином за бальною оцінкою пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів Кузик С.П., Касянчук З.О. Запорізька область отримала коефіцієнт пізнавальної цінності 0,4 (див. табл. 2.19), що відносить її до рівня 0,25 – 0,44 – малоатрактивні. Що показує недостатній рівень вивченості та збереженості історико-культурних ресурсів. На результат вплинув той факт, що на території майже відсутні палаццо-паркові пам'ятки та фортифікаційні споруди.

Коефіцієнт цінності у всіх районах області знаходиться маже на одному рівні. Аутсайдером було визначено Василівський район, отже рекомендовано розпочати активну діяльність по розвитку туристичних продуктів в даному районі. Незважаючи на їх невелику кількість, вони можуть в майбутньому спровокувати розвиток туристичної сфера, при правильній регіональній політиці в туризмі. Рекомендовано створювати більшу кількість туристичних маршрутів, котрі окрім популярних пам'яток будуть охоплювати і туристичні об'єкти на цій території.

Таблиця 2.19 – Бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів Запорізької області за методикою Кузик С.П., Касянчук З.О.

Адміністративна територія (район)	Загальна кількість пам'яток	Отримані бали	A_{\max}	Коефіцієнт пізнавальної цінності K_p
Бердянський	96	184	480	0,38
Василівський	69	124	345	0,35
Запорізький	195	390	975	0,40
Мелітопольський	125	257	625	0,39
Пологівський	92	187	460	0,40
Всього по області	577	1142	2885	0,4

Отже, в результаті оцінки, було виявлено, що всі адміністративні території області знаходяться на майже однаковому рівні атрактивності, найбільший показник мають Запорізький та Мелітопольський райони. Більшість районів мають достатню кількість історико-культурних ресурсів, проте ті мають незадовільний стан, що на пряму вплинуло на результат. За результатами оцінювання найвищий коефіцієнт отримав Запорізький район.

Під час дослідження було виявлено проблеми з доступом до актуальних даних по історико-культурним туристсько-рекреаційним ресурсам Запорізької області. Частково це пов'язано з проблематикою обліку стану та наявності даних ресурсів на території області. Рекомендовано оновлення кадастрових форм обліку ресурсів, для можливого більш детального аналізу оцінки туристсько-рекреаційних ресурсів та перенаправлення туристичних потоків в непопулярні туристичні райони Запорізької області.

2.3. Соціально-економічні туристично-рекреаційні ресурси

Соціально-економічні ресурси визначається як сукупність об'єктів та явищ антропогенного характеру, які необхідні для найбільш ефективного розвитку індустрії в країні та регіоні. При цьому соціально-економічні об'єкти та явища в процесі організації відпочинку виступають то як умови, то як ресурси. Наприклад: частина населення курортної місцевості, не залучена до туристської діяльності, виступає як умова цієї діяльності, а частина населення, яка може бути зайнята в туристичних установах, виступає як трудові ресурси туристського господарства.

Соціально-економічні ресурси можна поділити на 6 основних блоків: інформаційні ресурси; трудові та освітні ресурси; фінансові ресурси; матеріальні ресурси; управлінський ресурси; інфраструктура туризму [18].

Інформаційні туристичні ресурси – сукупність форм і видів інформації про конкретну територію чи об'єкти, про історію території, про культуру,

природу і населення, отримана туристами безпосередньо під час подорожі, у процесі підготовки до неї чи після подорожі. Автори «Енциклопедії туризму» до інформаційних туристичних ресурсів відносять інформацію про розташовані на туристичному маршруті матеріальні об'єкти, які володіють історичною, художньою, науковою чи пізнавальною цінністю; відомості про топоніміку міст, сіл, селищ, природних урочищ, пов'язані з ними легенди і міфи, а також присвячені їм літературні твори, наукові праці, путівники, карти, художні альбоми, фотографії, аудіо- чи відео-продукти, і про тих, хто володіє необхідною інформацією та вміє передати цю інформацію в цікавій для туристів формі [21].

Інформаційні ресурси потрібні як туристам, так і організаторам туризму. Турист, готуючись до подорожі, а також під час неї потребує додаткової інформації про місце перебування, норми, правила і звичаї місцевості та країни, детального опису пам'яток, схем і карт, схем транспортних магістралей. Варто нагадати, що перші путівники були видані понад двісті років тому.

Трудові ресурси туризму тісно пов'язані з освітніми ресурсами, це виражається в створенні навчальних закладів які здійснюють багаторівневу підготовку для фахівців в сфері туризму

До трудових ресурсів туризму відносяться кадри туристських підприємств – як штатний персонал, такі працівники, які залучаються для роботи в туристський сезон. Варто відмітити що індустрія туризму охоплює величезну кількість основних, так і супутніх виробництві галузей економіки.

До фінансових ресурсів туризму включають грошові кошти, які можуть поступати до сфери туризму та розподілятися різними шляхами. Надходження таких коштів може бути методом інвестування, завдяки доходом від перебування іноземних туристів та за допомогою грошових коштів які можуть бути отримані від діяльності як основних таких супутніх виробництв.

Матеріальні ресурси вже становлять основні фонди індустрії туризму також часто використовують поняття матеріально-технічна база. Матеріально-технічна база – це сукупність матеріальних і речових елементів продуктивних сил, що використовуються для виробництва туристських послуг. Матеріально-технічна база використовуються тільки туристами, на відміну від інфраструктури туризму, яка використовується як туристами, так і виробниками туристських послуг. Туристські фірми готелі та туристичні бази, підприємства харчування і торгівлі транспортні підприємства, пункти прокату туристичного спорядження та інвентарю, пункту реалізації турецьких путівку, турецькі клуби, станції все це відноситься до матеріально-технічної бази [21].

До структури соціально економічних ресурсів туризму дуже рідко включаються управлінський ресурси. Під ними розуміють структуру управління що має свою ієрархію в інструктурі туризму та може скластися в певній країні або в регіоні, під час оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу даний показник рідко враховуються в загальній системі оцінювання.

Інфраструктурні ресурси представлені туристською і загальною інфраструктурою, яка включає матеріально-технічну базу засобів розміщення, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби туризму і рекреації, а також заняті в туризмі трудові ресурси, сукупність підприємств сфери дозвілля, розваг, послуг, підприємств транспорту та зв'язку, наукових та навчальних установ.

Туристична інфраструктура – це сукупність соціальних інститутів, організаційних структур та нормативно оформлених процедур, а також стан соціально-політичного клімату і суспільної свідомості в країні, що забезпечують безпечне функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності, регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та навколишнім (соціальним і природним) середовищем і використовуються для задоволення потреб туристів [21].

Основою інфраструктури туризму є готельне господарство, що матеріально забезпечує функціональну гостинність. За умов ринкових відносин надання туристських послуг, з одного боку, потребує уніфікації і стандартизації послуг, а з іншого, – оскільки мотивом туристських подорожей є прагнення до знайомства і безпосереднього контакту з унікальною, самобутньою культурою певного народу, воно має бути також неповторним і самобутнім.

Стандартизуватися повинні лише рівні комфортності, ті сторони та властивості послуг, що мають вартісний характер і, отже, можуть бути оцінені за певним грошовим еквівалентом. Всі інші сторони та складові обслуговування мають бути унікальними, етнічно, регіонально самобутніми, їх стандартизація небажаною.

Для оцінювання соціально-економічних рекреаційних ресурсів Запорізької області, була обрана методика оцінювання В.М. Клапчук, О.О. Клапчук, М.В. Клапчук. За основу цієї методики також покладена бальна оцінка інфраструктурних ресурсів: готелів та інших закладів тимчасового розміщення їх місткість санаторно-курортні заклади та їх місткість об'єкта ресторанного господарства, щільність автомобільних доріг, автостанцій, станції технічного обслуговування автомобілів, щільність залізниць кількість залізничних станцій [6].

Готельні підприємства виконують одну з основних функцій у сфері обслуговування туристів: забезпечують їх сучасним житлом і побутовими послугами [52].

Згідно з даними щорічного статистичного збірника України, в Запорізькій області за останні 4 роки відбулося зменшення кількості колективних засобів розміщення (див. табл. 2.20). Станом на 2020 рік їх число опустилося нижче 2018 року, така тенденція була викликана в першу чергу скрутним загально-економічним становищем країни, що сформувався під впливом протиепідеміологічних дій, направлених на боротьбу з пандемією Covid-19. Велика кількість засобів розміщення була закрыта в

наслідок скрутного фінансового положення та відсутності туристичних потоків, які також за ці роки були дуже знижені.

Станом на 01.01.2019 р. у Запорізькій області функціонувало 17 готелів (див. табл. 2.20). Якщо порівнювати із 2016-2017 рр., то бачимо такі тенденції: кількість готельних закладів у 2019 р. значно знизилася, це пояснюється безліччю перевірок та невідповідністю готелів рівню, який пропонує туристам Європа, в наслідок чого виникає жорстка конкуренція між підприємствами готельного господарства.

У 2017 р. кількість готелів – 131 одиниць [15] (див. табл. 2.21), чисельність розміщених осіб значно більше, однак статистична інформація на даний момент нестабільна і готельне господарство піддається впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема особливе значення відіграє політична та економічна ситуація в країні, що пов'язано з подіями на сході.

Проблемою готелів є якісне надання послуг, це стосується не тільки міста Запоріжжя та області, але є також проблемою усіх готелів України. Надання готельних послуг високої якості є складовою частиною постійної уваги адміністрації готелю незалежно від форми майна [55].

Таблиця 2.20 – Колективні засоби розміщування (юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб) у Запорізькій області

Рік	Кількість колективних засобів розміщування, од	Кількість місць у колективних засобах розміщування, од	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2017	374	39540	319594
2018	123	16102	162299
2019	133	17938	172731
2020	119	16169	92794

Таблиця 2.21 – Засоби розміщування в Запорізькій області у 2017-2019 рр.
(готелів та аналогічних засобів розміщування)

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Кількість готелів, од.	131	15	17
Загальна кількість номерів у готелях, од.	1303	755	853
Місткість готелів, од	7373	1294	1493
Кількість розміщених, тис. осіб	144,099	49,979	54,194
Коефіцієнт використання місткості	0,3	0,27	0,25

Коефіцієнт використання місткості засобів розміщування у 2019 р. нижче від показників 2017-2018 років. Цей коефіцієнт визначає що в індустрії присутнє нерівномірне заповнення місць за сезонами. Що є наслідком створення значної кількості резервних місць на випадок сезонного збільшення кількості гостей.

Іншим показником соціально-культурної привабливості визначають інфраструктурну транспортну складову.

Запорізькій області кількість перевезень загалом за останні 4 роки також зменшилася. Особливо видно різницю між 2020 та 2019 роками, зменшення кількості також відбулося майже в 2 рази (див. табл. 2.22), що істотно вплинуло на кількість перевізників, які працювали до цього. Деякі автостанції та станції обслуговування взагалі припинили свою діяльність [2].

Таблиця 2.22 – Кількість перевезених пасажирів в Запорізькій області за видами транспорту, тисяч осіб

Рік	Залізничний	Морський	Річковий	Автомобільний	Авіаційний
2017	6650,4	-	-	65104,6	94,4
2018	6755,5	-	79,8	67804,4	98,5
2019	65581	-	75,7	82557,0	78,5
2020	3428,8	-	4,6	50604,2	23,1

Для оцінки соціально-економічних ресурсів, які є складовою для визначення туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області вважаємо за доцільне використати методику оцінки туристично-рекреаційних ресурсів адміністративних районів для стратегічних потреб розвитку туристично-рекреаційної діяльності В.М. Клапчук, О.О. Клапчук, М.В. Клапчук, яка ґрунтується на експертній оцінці за попередньо-визначеними даними. Блок соціально-економічних ресурсів в методиці є частиною дослідження загальної оцінки пізнавальної цінності регіону.

Методика дуже схожа на попередню, на основі якої дослідили історико-культурний блок, та також введено поняття «коефіцієнта пізнавальної цінності» (K_p), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок. Результати оцінювання соціально-економічних ресурсів Запорізької області станом на початок 2021 року приведено у додатку В.

Для здійснення ранжування рівнів пізнавальної цінності кожного адміністративного району (виходячи із значення K) використано наступну шкалу: 0,86 – 1,00 – унікальні; 0,65 – 0,85 – високоатракативні; 0,45 – 0,64 – середньоатракативні; 0,25 – 0,44 – малоатракативні; менше 0,25 – неатракативні.

За цією схемою оцінено всі соціально-економічні ресурси адміністративних районів області. За результатами оцінювання найвищі коефіцієнти отримали Запорізький – 0,62, Бердянський – 0,56 та Мелітопольський райони – 0,56. Проте слід зазначити що всі райони області оцінюються загалом як середнього атракативні.

Отже, проблема визначення туристсько-рекреаційного потенціалу окремих районів Запорізької області обов'язково потребує вирішення на усіх рівнях управління територією. Наявність незадовільних туристичних ресурсів, які звісно можуть в подальшому бути використані для створення нових туристичних об'єктів, створюють проблеми для розвитку туристичної галузі загалом в країні, адже розвиток окремих територій формує туристичну

усю галузь загалом. Проблема може бути вирішена шляхом створення нових туристичних маршрутів, вже по існуючих туристсько-рекреаційного об'єктах. Таке рішення є доцільним, адже чим більше буде створено різноманітних туристичних маршрутів тим більш інвестиційно привабливим виділяється область загалом, а також її окремі адміністративні території.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО ПРИБАВЛИВИХ ЗОН ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПРИКЛАДІ ТУРУ «ІСТОРІЯ КРАЮ. ВІД ХОРТИЦІ ДО АЗОВА»

З метою визначення перспектив використання туристично привабливих зон Запорізької області було проаналізовано стан туристичного потенціалу районів області та визначено необхідність створення туру, який буде відповідати актуальним запитам населення у відпочинку.

У ході дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області було виявлено, що згідно із наявними туристичними ресурсами, які в майбутньому можуть бути використані для потреб рекреації або вже використовуються, були виявлені райони-лідери Запорізький, Бердянський та частково Мелітопольський. Вони отримали найвищі показники коефіцієнтів пізнавальної цінності, та характеризуються як середньо атрактивні райони.

Для виявлення актуального попиту туризму, на цих територіях, було проведено анкетування серед населення. В анкетуванні взяли участь близько п'ятдесяти респондентів. Анкетування проводилося через інтернет ресурси Telegram та Viber на платформі Google Тест та Online Test Pad. Загальна змістовних кількість питань – 16, серед яких визначалися частота подорожей Україною з метою туризму, переважаючий сезон відпочинку, якому виду туризму (культурно-пізнавальний, спортивний туризм, релігійний лікувально-оздоровчий, сільський, зелений туризм, підводний) та типам пам'яток надають перевагу респонденти. Також визначалася задоволеність від отриманих туристських послуг в Запорізькій області та які райони відвідували або планують відвідати з туристичною метою. За цим блоком питань, лежала вибіркова відповідь із запропонованих чотирьох-шести варіантів. Загальний текст питань викладено в додатку Г.

Через достатню кількість пам'яток Запорізькій області для огляду та відпочинку та визначення найбільш туристично привабливих місць застосовувались питання з відкритою відповіддю. Такі як: «Назвіть

туристичні місця Запорізької області ви б хотіли відвідати протягом 2 років», «Назвіть найвизначніший історико-культурний об'єкт Запорізької області», «Визначте найвизначніший природний об'єкт Запорізької області, який використовують з метою туризму» та ін. Також за експертною п'ятибальною оцінкою, визначалося суб'єктивне ставлення до стану пам'яток та туристичної сфери області.

Виявлено, що 52,4% респондентів подорожує Україною з метою туризму 1-2 рази на рік, при цьому 54,4% віддають перевагу культурно-пізнавальному туризму, 14,3% – спортивному туризму, 9,5% – релігійному. Цікаво, що з 5 адміністративних районів області 55% туристів відвідують з метою відпочинку Бердянський район, а 30% – Запорізький (див. рис. 3.1)

Визначено також, що більшість 52,4% зазвичай обирає об'єкти ПЗФ для культурного відпочинку, а лише 14,3% – сучасні пам'ятки архітектури.

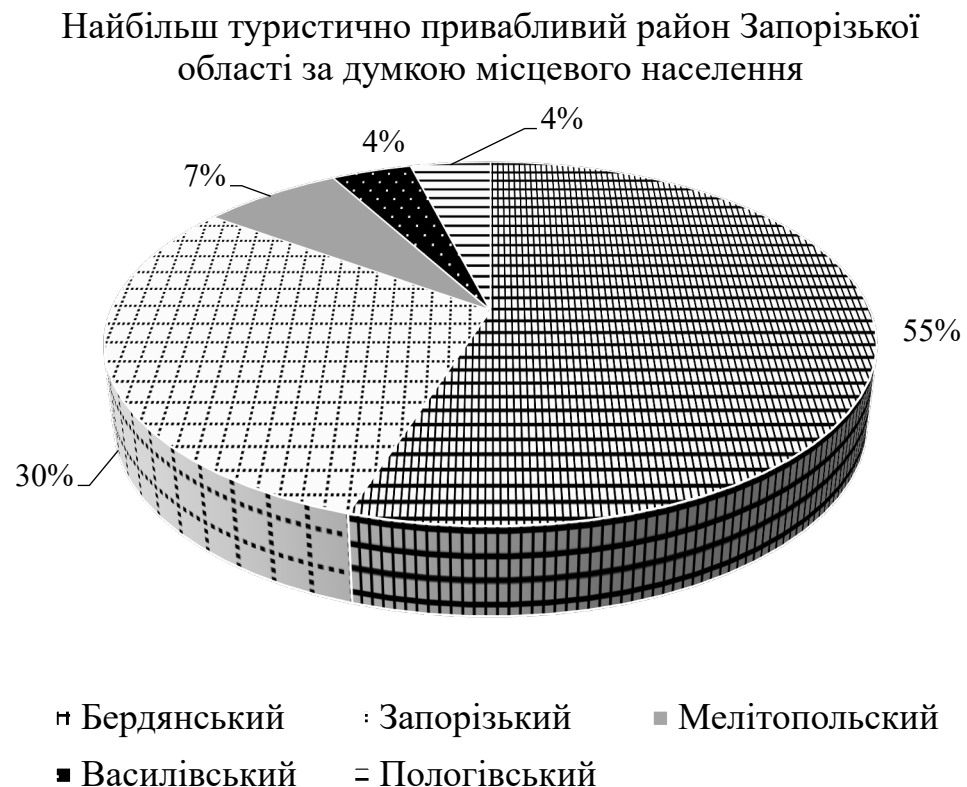

Рис. 3.1 – Результати опитування респондентів за блоком тур привабливості районів Запорізької області

На основі опитування серед потенційних туристів та аналізу наявного туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області визначено основні туристичні магніти області.

Для туриста Запоріжжя є унікальною територією, яка поєднує в собі безліч туристично-привабливих місць серед яких методом соціологічного опитування були визначені Національний заповідник «Хортиця», Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», місто-курорт Бердянськ та смт Кирилівка та ін.

З початком пандемії в Україні більшої популярності набули тури вихідного дня. Тобто короткі подорожі в межах області є актуальним явищем в розвитку сучасного туризму. Створення та промоція серед населення дає можливість розвивати внутрішній туризм та допомагає опанувати нові туристичні продукти. Наявність потенціалу до розвитку туризму в регіоні не є фінальною крапкою в його дослідженні, адже будь-який наявний ресурс при правильних умовах стає новим туристичним продуктом.

Далі подано характеристику Запорізької області та її об'єктів культурного відпочинку.

Запорізька область – всесезонний історико- культурний центр та туристично-рекреаційний від Азовського узбережжя до Запорозьких степів;

- перлина морського та лікувально-курортного відпочинку;
- центр дитячого та сімейного туризму;
- центр популяризації та збереження козацького колориту і традицій;
- земля гостинності, української культури та традицій національно-

культурних товариств регіону.

Запорізька область займає вигідне економіко-географічне положення. Вона розташована у південно-східній частині України і межує з Херсонською, Дніпропетровською, Донецькою областями. Південні кордони області омиваються водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області перевищує 300 км.

Клімат – помірно-континентальний, характеризується чітко означеною посушливістю. Середньорічні температури: літня + 22 С, зимова – 4,5 С. На рік у середньому припадає 225 сонячних днів, рівень опадів становить 448 мм. Такі кліматичні умови максимально сприяють розвитку курортів та туризму.

Адміністративно Запорізька область складається з 5 районів і 5 міст обласного значення (Запоріжжя, Мелітополь, Бердянськ, Енергодар і Токмак) та 9 міст районного значення (Василівка, Вільнянськ, Гуляйполе, Дніпрорудне, Кам'янка-Дніпровська, Молочанськ, Оріхів, Пологи, Приморськ). Обласний центр, м. Запоріжжя, має районний поділ і включає 7 районів. Особливістю національного складу населення області є його багатонаціональність. На території області проживають представники понад 130 національностей і народностей. Запорізька область має розвинену транспортну систему, є одним з найбільш технологічно розвинених регіонів України [31].

Сприятливий клімат, неповторні прибережні дніпровські пейзажі, цілющі мінеральні джерела та лікувальні грязі, тепле Азовське море, приваблюють туристів і відпочиваючих. В оздоровчих цілях широко використовується озокерит і спелеотерапія. Запорізька область завжди пропонувала туристам широкий спектр видів та можливостей відпочинку.

Поєднання Азовського моря та степової зони, вигідно підкреслює туристичні можливості в області. Більше 300 км піщаних та піщано-черепашкових пляжів у тепле неглибоке море, бальнеологічний, грязьовий та кліматичний потенціал здавна приваблювали відпочивальників. Морське повітря містить іони йоду та бромю, а води Азовського моря – 92 хімічних елементи, які сприятливо впливають на людський організм. Особливістю північного Приазов'я є численні коси та лимани, які формують привабливо локації для любителів активного відпочинку на воді, зокрема, кайсерфінгу, віндсерфінгу, вітрильного спорту та навіть дайвінгу.

Діяльність з надання послуг з оздоровлення та змістовного відпочинку, яка має в Запорізькій області давню традицію, має великий потенціал і привабливу перспективу [38].

Крім того, область має багату історію від прадавніх часів до сьогодення – від петрогліфів Кам'яної могили та скіфських курганів до церков і маєтків ХІХ-початку ХХ століття та цікавих промислових об'єктів сьогодення. В області здавна співіснують представники понад ста національностей, що вплинуло на розвиток гастрономічного, зеленого, етнотуризму та фестивального руху.

На сьогодні найбільш популярними туристичними destinations залишаються Національний заповідник «Хортиця», в межах якого розташовано Історико-культурний комплекс «Запорізька Січ»; Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»; Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», місто-курорт Бердянськ та смт Кирилівка та ін.

Запорізька область має значні рекреаційно-курортні та туристичні ресурси. Південь області омивається водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області складає біля 350 км.

Сприятливий клімат, чудові прибережні пейзажі Дніпра, джерела мінеральної води і лікувальні грязі, ласкаве, тепле Азовське море приваблюють туристів. Курорт державного значення Бердянськ, місто Приморськ та смт. Кирилівка користуються великою популярністю у відпочиваючих як курортні центри. Всього на Азовському побережжі та в акваторії р. Дніпро в регіоні функціонує близько 500 оздоровчих закладів, понад 20 садиб зеленого туризму.

У Запорізькій області на державному обліку перебуває 8315 пам'яток, з них 6563 – пам'ятки археології, 1700 – історії, 32 – монументального мистецтва, 20 – науки і техніки; 12 об'єктів культурної спадщини регіону (3 пам'ятки історії і 9 – археології) занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення [19].

Під час опитування виявлено, що неабиякий інтерес проявляється саме до знайомства з козацькою історією Запорізької області, а найкращим місцем для ознайомлення з цією давниною є Національний заповідник «Хортиця».

Національний заповідник «Хортиця» (м. Запоріжжя) – унікальна комплексна історико-культурна та природна пам'ятка, що охоплює період від мезоліту до ХХ століття, всесвітньо відома як колиска Запорозького козацтва та осередок першої в світі демократичної республіки. Щороку заповідник відвідує понад 1 млн. туристів і відпочиваючих.

Хортиця – місце унікальне, овіяне легендами, міфами і переказами різних епох. Тут піднімаються на земну поверхню граніти, вік яких перевищує 2,5 мільярда років, саме тут знаходяться кургани – ровесники єгипетських пірамід і стародавні храми – кромлехи. Це місце сили, куди тисячі людей приходять підзарядитися життєвою енергією, а «Запорозька Січ» – символ епохи козацької вольниці, військової доблесті і самобутності українського народу. На території Хортиці знаходиться унікальний біокомплекс, де зосереджені практично всі види ландшафтів півдня України, де можна насолодитись мальовничими скелями берегової, мішані та соснові ліси, поля, луки, степи, озера, плавні, кожен тут знайде куточок природи на свій смак. На острові більше тисячі видів рослин, 104 з них – ендеміки, які зустрічаються лише на цій території [32].

Навесні галявини та виярки Хортиці покривають первоцвіти і занесена в Червону книгу України сон-трава. Влітку вітер колише сивий ковил. Тут можна зустріти унікальні «висячі болота» – болотні рослини, що ростуть прямо на скелястих схилах трохи північніше балки Черняхівка, і заблукати в непрохідних плавневих лісах південної частини острова. У центральній частині Хортиці, на території заснованого в середині минулого століття дендропарку, можна побачити «кримські рослини», завезені з Нікітського ботанічного саду, насолодитися чистим повітрям у ялівцевим гаю і прогулятися алеєю Закоханих серед зарослей спіреї.

За даними представників Національного заповідника «Хортиця», територія острова протягом всієї його історії практично не використовувалася для побутових цілей: острів вважався місцем зв'язку з могутніми силами, які керують життям на Землі і непідвладні людині. Підтвердження цієї теорії – безліч культових споруд: кам'яних закладок, кромлехів, і святилищ різних епох, виявлених на Хортиці при проведенні археологічних досліджень.

Одна з останніх значущих знахідок – унікальний комплекс періоду ямної культури з кам'яним похованням, яка датується III тис. до н. е. Він був відкритий в 2015 році археологічною експедицією. Цей кам'яний комплекс епохи ранньої бронзи з похованням чоловіка не має аналогів у світі. Комплекс являє собою циліндр діаметром близько 50 метрів з ровами, орієнтованими по сторонах світу, кількома входами, величезним скупченням обпалених кісток тварин, сховищами керамічного посуду періоду шнурової кераміки і жертovníком, під яким ми виявили нижню щелепу людини, що свідчить про здійснення тут людських жертвоприносин. Аналогічні за формою комплекси раніше були виявлені на території Португалії та Азії. Але, на відміну від Запорізького, жоден з них не має кам'яних поховань, схожих з виявленим нами в південній частині комплексу похованням чоловіка – жреця, вождя чи ідейного лідера індоєвропейського племені, яке жило на цій території близько 2-х тис. років до н.е. На розкопках комплексу археологи працюють понад 15 років, але відкрили за цей час лише її четверту частину [33].

Ідея створення цього комплексу, який нині є візитівкою острова і всього Запорізької області, виникла ще в 1965 році, але до набуття Україною незалежності відкидалася, «з ідеологічних міркувань». Будівництво почалося лише в 2004 році. Спочатку планувалося, що комплекс буде історико-етнографічним. Проте надалі концепція змінилася: за даними Запорізької облдержадміністрації, у 2006 році «дирекція Національного заповідника «Хортиця» і представники науки дійшли висновку, що це буде не реставрація

Запорозької Січі, як планувалося раніше, а узагальнений образ усіх вісьмох Січей, які існували на території України. Тобто не історико-етнографічний, а меморіально-туристичний комплекс, з усіма його атрибутами». Пізніше комплекс став історико-культурним. Сьогодні, комплекс «Запорозька Січ» дарує можливість поринути в атмосферу часів козацтва сотням тисяч відвідувачів щороку. Крім власне Січі з вражаючими фортифікаційними спорудами, вежами, куренями, будинком кошового отамана і храмом Покрова Богородиці, комплекс приваблює можливістю ознайомитися з побутом, традиціями і військовим мистецтвом козаків. А також – з різноманітними експозиціями епохи запорозького козацтва, яка стала для сучасних українців джерелом натхнення, прагнення до волі і віри в себе і свій народ.

У Мелітопольському районі респонденти відмічають найбільш туристично-привабливою пам'яткою Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» – на території 15 га заповідника знаходиться пісковий пагорб площею 3 га, який є унікальною пам'яткою стародавньої історії та культури. У гротах та печерах цього пагорбу, яких на сьогодні відкрито 60, було знайдено петрогліфічні комплекси – унікальні зразки первісного мистецтва віком до 14 млн. років.

Природний Заповідник «Кам'яні Могили» було засновано 5 квітня 1927 року як особлива природоохоронна територія місцевого значення. Район урочища «Кам'яні Могили» у геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним.

Пагорб, що тисячоліттями служив людям вівтарем для відправлення релігійних обрядів, містить декілька тисяч унікальних стародавніх наскельних зображень – петрогліфів.

В геологічному та історичному плані Кам'яна Могила – одна з унікальних пам'яток подібного роду. Цей останець піщаника Сарматського

моря третинного періоду (XIV-XII млн. років до н.е.), яке займало територію Чорного, Азовського та Каспійського морів.

Мільйони років тому тут була піщаникові мілина. Пізніше, коли виникло Понтійське море, на цьому місці утворилися вапнякові відкладення. Море пішло, запанувала пустеля. З'явилися червоно-бурі глини, які містили залізо та марганець. Згодом тут утворилася впадини річки пра-Молочної, води якої проходили вглиб землі, а оксиди заліза та марганцю виходили на поверхню, утворюючи кам'янисту породу. Так поступово виник на цьому місці пісковиковий моноліт. В період танення льодовика на півночі (його межа досягала району сучасного Дніпропетровська) «велика вода», стікаючи на південь, утворила долини річок. Внаслідок природного поглиблення русла річки Молочної, величезний острів опинився на поверхні долини. Під дією води та вітру первинний щит піщанику розколовся, а його уламки сповзли по піску, і виник своєрідний кам'яний пагорб. З часом плити набули дивовижні форми та обриси. Сьогодні на багатьох з них можна побачити відбитки молюсків Сарматського моря. Однак це не хаотичне нагромадження плит, а кам'яний панцир, в якому утворилися гроти та печери, які виявилися дуже зручним для здійснення культових цілей древніх людей.

На самій вершині пагорба розташовано священне місце – стародавній олтар, де здійснювалися релігійні обряди. Особливо слід відмітити такий немаловажний факт, що центральне святилище на Кам'яній Могили споруджено не тільки по всім традиційним канонам – бути «звідусіль відкритим для поглядів», але й розташовано на точці енергетичного «стовпа» з позитивним зарядом [32].

Перші відомості про дивовижну пам'ятку природи та стародавньої культури відносяться до кінця XVIII століття: у 1778 році російський полководець О.В. Суворов назначив біля Кам'яної Могили місце для поштової станції. У 1793 році, на карті Мелітопольського повіту Таврійської області, пам'ятка природи була позначена як «Камінь-ЮЮн-Тащ» (в перекладі з тюркського означає «гора, збірний камінь»). Довгий час в

історичній літературі про Кам'яну Могилу та її наскальні малюнки, які зберігалися на стелях гротів та печер, не було ніяких згадувань. Тільки в 1837 році, коли тут побував академік П.І. Кьоппен, з'явилося повідомлення про надзвичайну пам'ятку «Кам'яна Могила». 50 років по тому з'являється нове повідомлення про унікальну пам'ятку. Археолог М.І. Веселовський, відомий своїми сенсаційними розкопками скіфських курганів, наприкінці ХІХ століття побував на Кам'яній Могилі та частково дослідив стародавні зображення в її гротах та печерах. Поворотним пунктом в історії вивчення пам'ятки первісної культури стали 1936-38 роки, коли в Південній Україні працювала Азово-чорноморська експедиція під керівництвом О.М. Бадера. В гротах та печерах Кам'яної Могили вчені відкрили унікальні зображення: бика в гроті «Мамонта», «плити стоп», «кінські плити», лінійно-геометричні зображення та ін., які дозволили відтворити побут та культуру стародавніх народів, які населяли наш степ.

У Василівському районі було виділено історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» – диво містобудування, музей замкової архітектури пізнього класицизму, побудований в 1884 році. Аналогів високоякісного мурування стін з цегли, за свідченнями фахівців, немає ні в Україні, ні в країнах СНД, ні взагалі в Європі. Це унікальна пам'ятка історії та архітектури Південної України кінця ХVІІІ – ХІХ ст. Комплекс господарчих будівель, службових квартир, що збереглися до сьогодні, є рештками одного з найбільших дворянських маєтків регіону.

Ці землі ще у 1788 р. отримав Василь Степанович Попов – очільник Військово-похідної канцелярії князя Г.О. Потьомкіна-Таврійського, в майбутньому таємний радник при імператриці Катерині ІІ та імператорах Павлі І та Олександрі І. За ім'ям засновника поселення, майбутнє місто, отримало назву Василівка.

Наприкінці ХІХ ст. на території маєтку онуком Василя Степановича генерал-майором Василем Павловичем Поповим було зведено палацовий комплекс, будівлі якого поєднали в собі псевдо-мавританський та

неоготичний архітектурні стилі. Комплекс було збудовано за проектом визначного архітектора Л.М. Бенуа. Його будівництво тривало 5 років (1889-1894 рр.) [32].

Перлинами Садиби Попова вважають оглядову башту – яскравий приклад еkleктизму, та манеж-стайню, витриману в архітектурному стилі Північної Італії епохи Пізнього Відродження.

Сьогодні до історичного комплексу входить Садиба поміщика, що складається з чотирьох споруд кінця XVIII – початку XIX ст. Серед них найстарша будівля Василівки – житловий будинок поміщика 1790 р., виконаний з решток турецьких галер, корівник 1835 р., молочарня 1836 р., погріб.

Палацовий комплекс другої половини XIX ст. складається з трьох флігелів, оглядової башти, каретного двору, манежу-стайні, будівлі електростанції, майстерні та башти зруйнованого палацу.

Особлива увага туриста в Запорізькій області припадає також на Панське озеро. Місце є однією з головних визначних пам'яток Запорізької області. Воно виникло внаслідок активності численних підземних джерел, джерел. Панське озеро вважається рукотворним кам'яним басейном, температура води якого не змінюється протягом усього року і становить 13-16 градусів вище за нуль. Його вода славиться цілющими властивостями та омолоджуючим впливом на організм людини. Рукотворна водойма ідеально підходить для нетривалих запливів, купання.

Панське озеро – басейн, який по периметру вимощений каменем. Вся берегова лінія, включаючи сходи, виконана на основі вапняку. Довжина водойми становить 40 метрів, ширина 20 метрів. Безпосередньо під час підходу до об'єкта відвідувачів зустрічає інформаційний стенд. У ході його вивчення вдасться дізнатися, що місце є історичною та культурною пам'яткою. Перша закладка вапняку була зроблена тут ще в середні віки. Укладання другого шару каміння припадає вже на 18 століття. Ряд істориків пов'язують цей період із особистістю графа Потьомкіна. Будівництво

третього прошарку відбулося вже під час господарювання у Григорівці останнього власника поселення, прізвище якого Соколов [50].

До 2002 року локацію облаштували за участю державної автомобільної інспекції Запорізької області. З основних робіт – здійснили реставрацію надводної частини озера, здійснили його повне очищення, зробили капітальний ремонт кам'яної кладки. На даний час водоймище знаходиться в досить хорошому стані. Це забезпечується не в останню чергу завдяки ефективній роботі комунальних служб району. Існує версія, що саме на замовлення графа Потьомкіна почалося будівництво такого незвичайного озера. Він мав на меті, перш за все, здивувати імператрицю Катерину II і забезпечити їй можливість купатися неподалік будинку. Жодних офіційних історичних підтверджень щодо того, що глава держави справді приймала тут водні процедури, не було знайдено.

Існує думка що Панським озеро ймовірно назвали вже на честь пана Соколова, який в дореволюційний період став фактично засновником Григорівки ще. Спочатку водоймище використовувалося ним для розведення форелі. Місцеві мешканці називають озеро «Блакитним». Пов'язано це із кольором води, її чистотою, яка забезпечується унікальною конструкцією споруди. Сюди приїжджають на відпочинок місцеві жителі та гості району. Досвідчені мандрівники стверджують, що прохолодна цілюща вода надає сприятливий вплив на організм людини, при цьому здатна позбавити його від хронічних захворювань. Цікаво, що на протилежному боці озера, його масивній стіні, встановлені ікони Пресвятої Богородиці, Ісуса Христа. У зв'язку з цим переважна більшість православних відпочиваючих вважають за необхідне доплисти до кінця озера і торкнутися вмонтованих зображень.

В рамках відвідування острова Хортиця, туристи відмічають бажання більш глибоко ознайомитись з історією краю. Для цього гарним вибором буде екскурсія меморіально-туристичним комплекс, розташований біля середньовічного поселення Протолче, на порозі плавневих озер, у самому серці заповідної природи острова Хортиця. Середньовічні поселення

Протолче було виявлено археологами в 1976 році, при дослідженні було виявлено кілька культурних верств поселення, датованих IV-XVI століттями.

Стільки довгий час функціонування поселення пояснюється його розташуванням – це був своєрідний піст, розташований на шляху «з варягів у греки», поблизу однієї з найважливіших переправ того часу – Протовчого броду. Сам брід знаходиться у південній частині Хортиці, і сполучав правий берег Старого Дніпра з островом Хортиця, а далі – острів із лівим берегом Дніпра. Саме поселення не мало укріплень, під час свого розквіту його територія сягала 16 гектарів. Існує версія, що це поселення навіть могло бути прототипом запорізької січі. Під час археологічних досліджень тут знайдено залишки наземних «дружинних» приміщень, 7 слов'янських приміщень – землянок і напівземлянок, залишки металургійної майстерні XII-XIII ст. Виділяють два основні періоди існування поселення – ранній, з X по XII століття, і пізній, з XIII по XIV століття.

В даний час на території слов'янського поселення Протолче біля кордону озерної частини Хортиці відкрито меморіально-туристичний комплекс. Тут зібрано історичні пам'ятки різних періодів, а також відтворено атмосферу козацького зимівника XVIII століття. На території комплексу розташовано дві козацькі оглядові вежі – бекети, з яких відкриваються мальовничі краєвиди на лугові простори південної частини Хортиці. Також зараз тут розташований охоронний пост захисту хортицьких плавнів, які є зоною абсолютної заповідності. З внутрішнього двору меморіально-туристичного комплексу «Протолче» починається туристична стежка, яка веде до заповідних плавнів - країни казкових лісів, проток, озер, боліт та луків. Ця стежка створена на штучній греблі, насипаній під час Другої світової війни - тут у воєнний час проходив тимчасовий залізничний шлях. Зі стежки добре проглядаються озерні комплекси, протоки, плавневий ліс по берегах водойм. На самому початку стежки на височині розташоване стародавнє язичницьке святилище, датоване III-II тисячоліттям до нашої ери.

В області діє 24 музейних заклади державного підпорядкування з загальною кількістю понад 384 тис. предметів основного фонду. Щороку музеї відвідують понад 600 тис. туристів з України і зарубіжжя [31].

У місті Запоріжжя знаходиться найбільший в Україні музей техніки, або як звикли називати «в народі» – музей ретро-автомобілів «Фаетон» [32].

Тут представлені понад 150 моделей техніки, серед якої не тільки машини, а й мотоцикли, і навіть військова техніка часів Другої світової війни. Кожна з машин перед тим, як «оселитися» у виставковому залі, проходить реставрацію і ремонт.

Станом на 2020 рік в експозиції музею перебувало понад 150 експонатів, серед яких ретроавтомобілі, мотоцикли, серійні та рідкісні досвідчені зразки військової техніки, стрілецька зброя. Ряд експонатів перебувають на ходу і регулярно беруть участь у різноманітних історичних реконструкціях.

Серед згадуваних експонатів музею: «Ford-T» 1919 року випуску; вантажівка ЗІС-5, 1939 року випуску, аналогічна тому, що знаходиться на постаменті пам'ятника воїнам-автомобілістам біля південного в'їзду до Запоріжжя; «Катюша», знайдена у Запорізькій області та брала участь кілька разів на парадах у Києві; вантажний автомобіль МАЗ-502 підвищеної прохідності на базі семитонної вантажівки МАЗ-200.

Для відвідувачів відкрито основну будівлю музею (6 виставкових залів) та вуличну експозицію. Автомобілі музею неодноразово використовувалися при зйомках фільмів

Музей архітектури Запоріжжя – перший крафтовий музей міста. Тут ви дізнаєтесь, із чого почалась міська історія і як виглядає краща архітектура Запоріжжя.

Купа ретро фотографій, унікальні відеокадри повсякденного життя 100 років тому та різні інтерактивності чекають на вас у 4 тематичних залах. Тут зможете створити власну листівку за старовинною технологією на офортному верстаті, почути звуки жвавих міських площ Старого

Олександрівська, зіграти у фото-гру та перевірити, наскільки добре ви знаєте Запоріжжя. Усі підказки знайдете у самому музеї.

Для найменших наших відвідувачів є окрема дитяча зона із величезною магнітною стіною, на якій можна створювати власні архітектурні шедеври, малювати, а потім будувати у тому ж куточку.

Відвідування музею є безкоштовним. Також можна замовити екскурсію компанією від 5 до 10 людей. Музей архітектури Запоріжжя – це спосіб гарно провести час у стильному місці і відкривати для себе історію міста. Також у Музеї архітектури Запоріжжя можна обрати, як саме хочете провести у ньому час. Окрім самотійного огляду і екскурсій ми пропонуємо зіграти у квест «Artifacts Hunt» або у особливу гру-монополію «Старе місто».

Курорт Бердянськ – широко відомий в Україні та за її межами кліматичний і грязьовий курорт державного значення. Розташований він у Запорізькій області, в східній частині Бердянської затоки.

Курорту Бердянськ вже понад ста років. Перша грязелікарня в Бердянську з'явилася ще в 1902 році. Цей рік вважають офіційною датою заснування курорту. Сьогодні тут працює кілька санаторіїв, деякі з них приймають на лікування цілий рік.

Завдяки близькості моря курорт Бердянськ має унікальний приморсько-степовий клімат, на якому ґрунтується таласотерапія (кліматолікування). Кожен із нас, напевно, звертав увагу на те, що поряд із морем або водоспадом, а також під час грози легко дихати. Вся справа у високій іонізації повітря. Чим більше іонів негативної полярності є в повітрі, тим краще себе відчуває людина, підвищується життєвий тонус, поліпшується робота всіх внутрішніх органів. Повітря на курорті Бердянськ, зокрема на узбережжі моря, має високу концентрацію негативно заряджених іонів і насичене йодними парами. В поєднанні з морськими купаннями та великою кількістю сонячних випромінювань це позитивно впливає на організм в цілому. Не дивно, що в Бердянську успішно лікуються захворювання органів дихання, обміну речовин, нервової, серцево-судинної систем [49].

Одним із головних лікувальних факторів курорту Бердянськ є ропа, на основі якої роблять ванни, а також мулові сульфідні грязі, що видобуваються з дна місцевих соляних озер та лиманів. Лікувальна грязь застосовується у вигляді різних аплікацій, тампонів, входить до багатьох процедур (електро-грязелікування та ін.)

У Бердянську розташовано кілька джерел мінеральних вод. Мінеральна вода «Бердянська» середньої мінералізації (3-5 г/л), за складом слаболужна, хлоридно-натрієва і подібна до миргородської мінеральної води. Її застосовують внутрішньо при шлунково-кишкових захворюваннях (ентероколітах, атонічних колітах, хронічних гастритах та панкреатитах), захворюваннях печінки, жовчного міхура то жовчовивідних шляхів (дискінезії та ін.).

Бердянські йодобромні води високої мінералізації (12-60 г/л) в основному використовуються для ванн. Вони мають протиалергічні та протизапальні властивості.

Забезпечення певного мінімуму культурних послуг для всіх верств населення, у Запорізькій області збереження народних мистецьких традицій, етнокультурного різноманіття здійснюється потужним культурним потенціалом галузі області: 5 театрів, філармонія, 2 вищих навчальних заклади I-II рівнів акредитації, 66 шкіл естетичного виховання, 16 кінотеатрів, 510 бібліотек, 412 установ культури клубного типу.

До туристичних маршрутів постійно включаються нові туристичні об'єкти, особливо активно розвиваються історичний, зелений, спортивний, дитячий, фестивальний та етнотуризм.

Розроблено понад 80 нових туристичних маршрутів, серед яких 2 національного значення: «Хортиця: погляд крізь віки» та «Слідами тачанок Нестора Махна».

З метою створення позитивного іміджу культурно-мистецького середовища регіону продовжується проведення традиційних творчих проєктів. У березні кожного року в обласній філармонії проходить

Міжнародний фестиваль дитячого та юнацького виконавського мистецтва «Акорди Хортиці», метою якого є виявлення музично обдарованої молоді та сприяння розкриттю її творчої індивідуальності, обмін досвідом з питань педагогіки та виконавства (майстер класи, методичні конференції). В рамках фестивалю проводяться відкриті конкурси композиторів та юних концертмейстерів.

Організацією культурного дозвілля населення займаються більше 5 тис. працівників культури і мистецтва, 90 з яких мають почесні звання України: «народний», «заслужений» артист, заслужений діяч мистецтв, заслужений працівник культури, заслужений художник, заслужений майстер народної творчості.

Напрямок який у сучасних умовах активно розвивається у області – зелений туризм. 40 садиб зеленого туризму в Запорізькій області отримали сертифікати якості надання міжнародних послуг. Крім цього ці об'єкти занесені в міжнародну мережу об'єктів зеленого туризму і про них відомо у Європі, зокрема в країнах, які межують з Чорним морем, бо цей проект стосується безпосередньо розвитку басейну Чорного моря.

Згідно зі стратегією розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 роки, пріоритет розвитку надано історико-краєзнавчому туризму.

Відповідно до отриманих результатів опитувань та аналітичної роботи над виявленням найбільш потенційно привабливої території пропонуємо автобусний дводенний тур Запорізькою областю за маршрутом Запоріжжя – Василівка – смт. Мирне – Бердянськ – с. Григорівка – Запоріжжя. Тур розрахований на літній відпочинок та має статті які можуть бути змінені за бажанням туриста.

План туру: 1 день (субота): збір групи в Запоріжжі (08:00 вокзал) – Василівка (садиба Попова) – музей «Кам'яна могила» – обід – Бердянськ (поселення в готель), Бердянськ (купання в Азовському морі) – вечеря.

2 день (неділя): сніданок та виселення з готелю (08:00), с. Григорівка – Панське озеро – автобусно-піша екскурсія – Протолче. Острів Хортиця – обід – музей техніки «Фаєтон» – Музей архітектури Запоріжжя.

Визначення собівартості туру «Історія краю. Від Хортиці до Азова»
Визначаємо вартість проживання. Заплановано розміщення в готелі «На земской» у м Бердянськ. Вартість мешкання включає: сніданок Вартість двомісного номеру за 1 добу – 600 грн. Знижка – 10%. програма Genius booking.com. Вартість двомісного номеру зі знижкою 10% = 540 грн. Вартість мешкання на 1 туриста в двомісному номері за одну добу = 540 грн : 2 = 270 грн. Кількість ночівель – 1. Усі туристи будуть проживати в двомісних номерах по даному туру. Вартість проживання на одного туриста в межах даного туру подана в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Розрахунок вартості проживання по маршруту.

Місто, готель	Кількість ночей	Вартість з 1 туриста	Сума з 1 туриста, грн
м. Бердянськ, готель «На Земской»	1	270	270
Разом			270

Визначаємо вартість харчування (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Розрахунок вартості харчування по маршруту

День	Харчування	Підприємство харчування	Вартість з 1 туриста, грн
1	сніданок	-	-
	обід	Кафе м. Мелітополь	260
	вечеря	Кафе Бифштекс м. Бердянськ	350
2	сніданок	Готель «На Земской»	-
	обід	Ресторан «Козацьке подвір'я»	500
Разом			1110 грн

По даному маршруту сніданок входить у вартість мешкання, тому інші види харчування оплачуються окремо.

Проводимо розрахунки витрат на проїзд. Витрати на проїзд:

– переїзд за маршрутом Запоріжжя – Мелітополь – Бердянськ – Запоріжжя (автобус);

– трансфер(автобус, зустріч, супровід).

Усі інші перевезення зараховуються до вартості екскурсії. Усі розрахунки витрат на транспортні послуги зведені в таблицю 3.3.

Таблиця 3.3 – Розрахунки витрат на транспортні послуги

Маршрут	Вартість з 1 туриста, грн	Примітки
Запоріжжя – Мелітополь-Бердянськ	210	Оренда мікроавтобуса на добу з паливом 2100
Бердянськ – Запоріжжя	140	Оренда мікроавтобуса на добу з паливом 1400
Трансфер (пересування по місту)	50	Оренда автобуса 1 година – 250 грн; На одного туриста – 50грн.
Разом		400

Визначаємо витрати на екскурсійне обслуговування та розважальні заходи. Екскурсійне обслуговування, анімаційні програми, відвідування інших заходів – це все відноситься до додаткових туристських екскурсійних послуг. Кількість туристів у групі – 10.

Для розрахунку вартості екскурсійного обслуговування та розважальних заходів складаємо список усіх заходів та їх вартості по маршруту «Історія краю. Від Хортиці до Азова» (див. табл. 3.4).

Всі види витрат по маршруту «Історія краю. Від Хортиці до Азова» зведені в загальну таблицю розрахунку собівартості туру на одного туриста (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.4 – Розрахунок витрат на екскурсійне обслуговування та розважальних заходів

Захід	Вартість з 1 туриста, грн	Примітки
Історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова»	100	Вхідний квиток- (замок+екскурсія+підземелля) – дорослий – 100 грн
Заповідник «Кам'яна Могила» Комплексна екскурсія «Музей та ХОЛМ»	75	Вхідний квиток 50грн, екскурсивод на групу 250 (25на 1 туриста)
Панське озеро	30	Екскурсія на групу 300 грн (30 грн з туриста).
Протолче. Острів Хортиця	66	Екскурсія на групу 660 грн (66 грн з туриста)
Музей техніки «Фаетон»	150	Вхідний квиток – 150 грн.
Музей архітектури Запоріжжя	-	Вхідний квиток відсутній
Разом		421

Таблиця 3.5 – Розрахунок собівартості туру на одного туриста

№	Стаття витрат	Сума, грн
1	Проживання	540
2	Харчування	1110
3	Транспортні послуги	400
4	Екскурсійне обслуговування та розважальні заходи	421
5	Страховання	70
6	Витрати на керівника групи*	254
7	Разом	3051

*Витрати на керівника групи це сума витрат на одного туриста яка включає (проживання + харчування + транспортні послуги + екскурсійне обслуговування + страхування) : кількість туристів в групі.

Витрати на керівника групи: $(540 + 1100 + 400 + 421 + 70) : 10 = 254$ грн. Отже, собівартість туру «Історія краю. Від Хортиці до Азова», на одного туриста складає 2795 грн.

Визначаємо винагороду туроператора. Відсоток винагороди, що закладається в ціну тур пакету на покриття інших витрат, відрахування до

фондів, на заробітну плату і чистий прибуток, коливається в межах від 15% до 30%. У нашому випадку винагорода складає 15% від собівартості туру. Винагорода = 15% від собівартості туру = 15% від 2795 грн = 419,25 грн.

Визначаємо ПДВ. Суми податку на додану вартість (ПДВ), сплачені туристичним оператором у складі витрат на придбання товарів (послуг) для формування туристичного продукту включаються у витрати і не враховуються при визначенні бази обкладення ПДВ, тобто не включаються у базу оподаткування. Ставка ПДВ – 20%.

Винагорода (база обкладення ПДВ) визначена в сумі 419,25 грн, тому податкові зобов'язання по ПДВ по такому туристичному продукту у туроператора дорівнюватимуть 83,8 грн.

Розраховуємо ціну розробленого туру. Загальна вартість туру = витрати (собівартість) + винагорода + ПДВ = 2795 + 419,25 + 83,8 = 3297, 4грн.

Отже, загальна вартість туру «Історія краю. Від Хортиці до Азова», що підлягає сплаті туристом складає 3297,4 грн. Нижче в таблиці 3.6 подано загальну калькуляцію туру «Історія краю. Від Хортиці до Азова»

Тур «Історія краю. Від Хортиці до Азова», є унікальним туристичним продуктом, оскільки охоплює найбільш затребувані туристичні місця Запорізької області. Його впровадження дозволить сформулювати імідж Запорізької області, на основі його історичної спадщини.

Невелика собівартість туру та можливість швидкого реагування на зміну туристичної індустрії в процесі формування туру, дає можливість змінювати компонентні складові туристичного маршруту та підлаштовувати їх відповідно до запиту туриста.

Так наприклад, стаття витрат харчування може варіюватися відповідно до смаків клієнта, тобто можлива зміна готелю або закладу харчування на маршруті за запитом туриста. Така лояльність допомагає зберегти максимально кількість клієнтів які забажають відвідати Запорізьку область в рамках даного туру.

Таблиця 3.6 – Калькуляцію туру «Історія краю. Від Хортиці до Азова»

№	Стаття витрат	Сума, грн на 1 туриста
1	Проживання	540
2	Харчування	1110
3	Транспортні послуги	400
4	Екскурсійне обслуговування та розважальні заходи	421
5	Страхування	70
6	Витрати на керівника групи*	254
7	Повна собівартість	3051
8	Комісія – 15 % від повної собівартості	419
9	ПДВ- 20%	84
	Загальна вартість туру	3298

Основною метою створення туру є популяризація туризму за межами міста Запоріжжя. Турист неохоче ставиться до змін свого відпочинку, а вдала комбінація за маршрутом який включає у себе відвідування як вже відомих пам'яток, так і виїзду за межі Запорізької області, для ознайомлення культурної спадщини регіону, дозволить розширити туристичні потоки, що є дуже важливим в умовах актуального стану туристичної галузі в Україні за умов пандемії Covid-19. Розвиток вже існуючих маршрутів дасть поштовх для створення нового туристичного продукту в адміністративних районах в області, які мають найбільший туристсько-рекреаційний потенціал .

Отже, згідно проведеному дослідженню стану туристичного потенціалу Запорізької області, було визначено, що формування додаткових туристичних потоків в такі привабливі райони області як Запорізький, Бердянський та Мелітопольський, які отримали найвищі показники пізнавальної цінності за оцінкою по трьом головним блокам, а саме природних, культурно історичних та соціально-економічних туристсько-рекреаційних ресурсів та визначені як такі що мають достатню кількість

об'єктів пізнавальної цінності, є необхідним. Дані райони мають чіткі перспективи для використання своїх туристично привабливими зон, що було додатково підтверджено соціологічним опитування населення. Для розвитку туризму наданих територіях запропоновано тур найбажанішими місцями відпочинку Запорізької області «Історія краю. Від Хортиці до Азова».

ВИСНОВКИ

Туристичний потенціал області є одним зі шляхів підвищення інвестиційної привабливості регіону. За його рахунок, місцеві підприємці отримують можливість раціонального перерозподілу інвестиційних коштів для розвитку туристичної галузі в умовах пандемії COVID-19. Створення нового туристичного продукту є необхідним лише в потенційно туристично привабливих зонах.

Дослідження туристичного потенціалу Запорізької області на прикладі адміністративного розподілу районів, дає чітке розуміння в умовах децентралізації, шляхів створення цих нових туристичних продуктів для подальшого розвитку туристичної галузі.

Створення туристичних маршрутів, які охоплюють найбільш туристично привабливі райони області, допомагає розвивати внутрішній туризм та збільшувати туристичні потоки як місцевого туриста так і іноземного. Особлива увага приділяється саме місцевому туристу, адже за рахунок знайомства місцевого населення з історією і культурою краю та індустрією туризму загалом, формується в туриста довіра до туристичної галузі України, та в майбутньому впливає на його вибір місця подальшого відпочинку, адже основою успішного розвитку галузі є саме погляд у майбутнє розвитку туризму та формування довіри у потенційних споживачів туристських послуг.

У кваліфікаційній дипломній роботі було охарактеризовано основи формування туристичного потенціалу регіону. Визначено, що туристичний потенціал регіону є важливою частиною в дослідженні його туристичної привабливості загалом. Складовими туристичного потенціалу виступають наявні туристичні ресурси на території, а їх якісна та кількісна оцінка допомагає сформуванню уявлення про можливість розвитку туризму на даній території.

В ході дослідження були визначені основні сучасні методи та методики оцінки потенціалу туристичної території. Виявлено що такі методи як описовий метод, метод класифікації та типології, метод систематизації інформації, метод порівняння, картографічний метод, кількісний метод і методи статистичного та системного аналізу є основою під час дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області. Провідними науковцями на основі цих методів, було розроблено безліч методик оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу територій, кожна з яких має якісь певні відмінності. Вважаємо, що найбільш вдалимими можна визнати методики таких авторів: Бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів Кузик С.П., Касянчук З.О.; Методика оцінки історико-культурних ресурсів М.М. Поколюдої; Методика визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території адміністративно-територіальних суб'єктів України О.О. Бейдика. А методика комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів та частин території на основі їх візуального обстеження Наукового центру комплексних досліджень ДІТБ є такою що потребує доопрацювання, адже градація балів, які запропоновано давати вході експертної оцінки, є достатньо розмитими, що призводить до некоректних результатів оцінювання.

Проаналізовано стан сучасного тур потенціалу Запорізької області, та визначено, що найбільший туристсько-рекреаційний потенціал у Запорізькій області мають Запорізький, Бердянський та Мелітопольський райони. Дані території мають достатню кількість туристсько-рекреаційного об'єктів які можуть бути використані для створення нового туристичного продукту.

Туристичний потенціал усіх районів Запорізької області зазнав змін через зміну об'єктів субрегіонального рівня, дослідження даної теми дозволяє більш детально оглянути наявні туристичні ресурси в області та визначити пріоритетні для розвитку райони.

Здійснено комплексну оцінку туристичного потенціалу Запорізької області за природними, культурно-історичними та соціально-економічними

туристсько-рекреаційними ресурсами за наступними методиками: методика комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів та частин території на основі їх візуального обстеження Наукового центру комплексних досліджень ДІТБ; бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С.П. Кузик, З.О. Касянчук; методика оцінки туристично-рекреаційних ресурсів адміністративних районів для стратегічних потреб розвитку туристично-рекреаційної діяльності В.М. Клапчук, О.О. Клапчук, М.В. Клапчук,

За природним блоком усі райони області отримали найвищий ранг пізнавальної цінності 5. Лідерами серед історико-культурних об'єктів визначено Запорізький та Мелітопольський райони, які отримали 0,40 та 0,39 коефіцієнти пізнавальної цінності відповідно, та визначені як малоатракативні. Коефіцієнт пізнавальної цінності соціально-економічних туристсько-рекреаційних ресурсів за адміністративними районами становить: Запорізький – 0,62, Бердянський – 0,56 та Мелітопольський райони – 0,56 відповідно, що характеризує їх як середньо-атракативні.

Створення нових та удосконалення старих туристичних маршрутів в досліджуваних районах Запорізької області, дає можливість визначити їх як рекреаційні зони, інвестування в які дозволить спровокувати розвиток туристичної галузі, як самих районів так і в області загалом.

Лідерство визначених районів було підтверджено анкетуванням серед населення. Участь 50 респондентів, анкетування проводилося через інтернет ресурси Telegram та Viber на платформі Google Тест та Online Test Pad. Загальна кількість змістовних питань, які були винесені для визначення туристичної привабливості районів області становила шістнадцять. Питання мали форму тестового вибору та блоку з відкритою відповіддю.

За результатами опитування в мережі Інтернет, було визначено що думка респондентів майже співпадає з результатами оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу Запорізької області. А з п'яти адміністративних районів області 56% опитуваних відвідують перевагу з метою відпочинку в

Бердянському району, а 30% – Запорізькому. Що говорить про необхідність подальшого розвитку туристичних маршрутів в дані райони, для їх більшої привабливості.

Згідно зі стратегією розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 роки, пріоритет розвитку надано історико-краєзнавчому туризму. Тому рекомендовано розвивати туризм саме в цьому напрямку.

Розроблено дводенний тур «Історія краю. Від Хортиці до Азова», що розкриває історико-культурно складову Запорізької області, за маршрутом Запоріжжя – Василівка – смт. Мирне – Бердянськ – с. Григорівка – Запоріжжя. З оглядом найбільш цікавих візитівок даних територій. Тур розрахований на літній відпочинок та має статті які можуть бути змінені за бажанням туриста. Індивідуальний підхід під час туру є основою створення позитивного іміджу туризму на території Запорізької області, та може в подальшому сформувані еталон в обслуговуванні на маршруті.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України «Про туризм» від 05.09.95 р. (зі змінами, внесеними законом №2608-VI (2608-1) від 19.10.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №31. С. 241 – 254
2. Автомобільні шляхи України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 19.11.2021)
3. Арсененко І. А, Донченко Л. М., Донець І. А. Природні туристичні ресурси як важливий чинник розвитку туризму в Запорізькому регіоні. *International scientific and practical conference world science*. 2017. №12 (28). С. 41–50.
4. Архітектурна спадщина України / за ред. В. І. Тимофієнка. Національні особливості архітектури народу України. Вип. 2. Київ, 1995. 276 с.
5. Бабов К. Д. Нікіпєлова О.М. Курорти України державного та місцевого значення. Одеса : Пальміра, 2014. С. 12–26.
6. Бакурова Г. В., Очеретін Д.В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. Збірник наукових праць. у 3-х томах. Т. III. Дніпропетровськ: ДНУ. 2002. Вип. 183. С. 617–622.
7. Бараннік С. М. Основні ресурсні складові туристичного потенціалу регіону. *Тиждень науки – 2021* : тези допов. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 19-23 квітня 2021 р. [Електронний ресурс] / Редкол. : В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя, НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 57–58.
8. Бараннік С. М. Туристсько-рекреаційний потенціал: ключові етапи оцінки туристичних ресурсів. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXX Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, м. Запоріжжя, 10 листопада 2021 р. Класичний приватний університет. Запоріжжя : КПУ, 2021. С. 389–390.

9. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: навч.пос. Київ : КНУ, 2002. 234 с.
10. Благун І. С., Кейван О. І. Прогнозування попиту на туристичні послуги. *Бізнес-Інформ* : Міжнародний рецензований науковий журнал. Харків, 2012. № 8. С. 7–11.
11. Бовсуновская А. Я., Блэкберн А. А. Оценка природных туристско-рекреационных ресурсов Донецкой области. Донецьк : Вісник ДІТБ. 2006. № 10. С. 123 – 129.
12. Бутко М. П., Аншугіна І.О. Розвиток мережі шляхів автомобільного сполучення та її роль у зміцненні туристичного потенціалу України. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 23.
13. Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття, персоналії / за наук. ред.. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемічука. 2-ге вид., випр. і доповн. Львів: «Магнолія 2006», 2007. 688 с.
14. Герасимчук З. В. Історичні та соціально-економічні передумови формування регіональної політики сталого розвитку в Україні. *Міжнародна економіка* : зб. наукових праць. Київ: Інститут Світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. Вип. 29. С. 81–95.
15. Головне управління статистики в Запорізькій області. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php> (дата звернення 02.03.2021).
16. Гудковских М. В. Методика комплексной оценки туристско-рекреационного потенциала. *Geographical bulletin*. 2017. № 1 (40). С. 102–116. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_sych.pdf (дата звернення 23.11.2021).
17. Гункевич М. Б. Управління туристичним потенціалом у національній економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / М. Б. Гункевич; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2013. 20 с.

18. Данилишин Б. М. та ін. Соціально-економічні проблеми регіонів: методологія і практика / за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. Черкаси, 2006. 315 с.
19. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України URL : <http://pzf.menr.gov.ua.html> (дата звернення 10.11.2021).
20. Информационный аспект методики изучения туристского потенциала территории : джерело URL : Режим доступу до сайту: http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2009/2009_4_1389_1395.pdf (дата звернення 10.09.2021).
21. Корнієнко О. М. та ін. Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій: нав. посіб. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2013. 340 с.
22. Крачило Н. П. Основи туризмознавства : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1980. 225 с.
23. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 271 с.
24. Любінцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2003. 436 с.
25. Любіцева О. О. та ін. Туристичні ресурси України : навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
26. Мальська М. П., Рутинський М. Й., Паньків Н. М. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність : монографія Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2008. 268 с.
27. Марценюк Л. В. Розробка принципів визначення кількості перевезених пасажирів
28. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України : навч. посіб. для студентів вузів. Львів, 2014. 259 с.
29. Мельник О. В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2004. № 4. С. 197–205.

30. Методологические проблемы интегральной оценки туристско-рекреационного потенциала территории. URL : http://vestnik.udsu.ru/2011-061/vuu_11_061_13.pdf (дата звернення: 10.11.2021).

31. Міська програма «Програма розвитку туризму в місті Запоріжжя на 2020-2022 роки». URL : https://zp.gov.ua/upload/content/o_1dt0jv2041el/0u181g1b011v6r1nok21.pdf (дата звернення 02.10.2021).

32. Музеї Запорізької області. URL : <https://zp-museums.jimdofree.com/> (дата звернення 02.03.21).

33. Попович С. І. Туристично-екскурсійні ресурси України: вступ до проблеми : збірник «Туристичні ресурси України» Київ: Тип. ФІГУ, 1996. 352 с.

34. Рекреаційна географія і туризм. *Наукові записки*. № 2. 2014. URL : <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/173.pdf> (дата звернення: 10.11.2021).

35. Реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів) : портал «Децентралізація» <https://decentralization.gov.ua/new-rayons> (дата звернення: 10.11.2021).

36. Скляр Г. П., Карпенко Н. М. Рекреаційно-туристична привабливість регіону: екологічний та інвестиційний аспекти. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/300237628.pdf> (дата звернення 19.11.2021)

37. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : навчальний посібник. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

38. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року. URL : <https://www.zoda.gov.ua/news/48277/strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.html> (дата звернення 02.10.2021).

39. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч.посіб. Київ : Альтерпрес, 2006. 264 с.

40. Таранюк Л. М. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія- 1», 2016. 278 с.

41. Терехух А. А. Хім'як М. Ю. Сутність та значення екологічно-туристичних ресурсів у контексті розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2012. № 727. С. 449–454.
42. Терехух А. А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №7. С. 335-343. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_7_39 (дата звернення 02.10.2021).
43. Терещенко В. І. Соціально-економічні основи рекреації та туризму : нав. посіб. Київ: Міленіум, 2019. 154 с.
44. Тонкошкур М. В. Методичні підходи до оцінки потенціалу туристичного комплексу. *Sciences of Europe . Volume 4, № 20. Praha, Czech Republic*, 2017. С. 37–41.
45. Тонкошкур М. В. Удосконалення системи оцінки туристського потенціалу регіонів України як засіб управління регіональним розвитком галузі. *Менеджмент міського та регіонального розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків. 28-29 березня*. Харків: ХНАМГ, 2013. С. 10–11.
46. Тонкошкур М. В. Формування методики оцінки ресурсного потенціалу регіонального туристичного комплексу. *Збірник наук. праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. Черкаси : ЧДТУ, 2017. Вип. 45. Том 2. С. 46–53.
47. Туристсько-рекреаційний потенціал транзитно-туристської зони. URL : <http://www.irbit-glass.ru/istoriya-arkhitekturi/1804-turistsko-rekreacijnij-potencial-tranzitno-turistskoi-zoni-brest-baranovichi-mezha-oblasti.html> (дата звернення 02.10.2021).
48. Укрінформ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2664756-do-reci-v-turizmi-ukraina-ne-pase-zadnih.html> (дата звернення 02.10.2021).
49. Урядовий портал «Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» станом на 16 бер. 2017 року URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249826501> (дата звернення 02.10.2021).
50. Хвесин М. А., Яроцька О. В. Управління водними ресурсами України. Київ : РВПС України, 2014. 53 с.

51. Худеньких Ю. А. Подходы к оценке туристского потенциала территории на примере районов Пермского края Ю.А. Худеньких. География и туризм: Сб. науч. тр. Перм. ун-т. вып. 2. Пермь, 2012. С. 217–230.

52. Шелеметьева Т. В. Тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства Запорізького регіону у контексті формування стратегії. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С.27-34. DOI : [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\)](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40)) (дата звернення: 17.11.2021).

53. Юхновська Ю. О. Методичні підходи до оцінювання туристичного потенціалу України та регіонів. *Вчені записки ТНУ ім. Вернадського. Економіка і наука*. Том 29 (68). Київ, 2018. №1 С.38-44. URL : http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/30_69_4/30_69_4_2/11.pd (дата звернення: 10.11.2021).

54. Onishchuk N. V., Yudkevich K. I. Eventful tourist destination on Bukovina. Науковий огляд. 2016. № 11 (32). С. 170-176.

55. Pysarevskyi I. M., Meleshko K. K. The Tourism and Recreational Potential as an Element of the Territorial Competitiveness. *Бизнес информ*. 2019. № 12 (503). С. 148–154.

ДОДАТКИ

Додаток А

Розрахунки площ актуальних смуг річок, озер, водосховищ, каналів,
узбережжя морів

Розрахунки площ актуальних смуг річок Запорізької області

Назва ріки	Довжина, км		Площа акваторії, км ²	Площа актуальної смуги, км ²			Загальна площа, км ²
	загальна	в межах області		лівогобережжя	правобережжя	разом	
Великі	2201	167	83,5	83,5	83,5	167	250,5
Середні	712	712	71,2	213,6	213,6	427,2	498,4
Малі	915	892	44,6	89,2	89,2	178,4	223
Загалом							971,9*

* Для розрахунків актуальних смуг були взяті не всі річки Запорізької обл

Розрахунки площ актуальних смуг озер Запорізької області

Назва Озера	Площа акваторії, км ²	Довжина берегової лінії, км	Площа актуальної смуги, км ²	Загальна площа, км ²
Молочний лиман	224	35	10,5	234,5
Утлюцький лиман	700	60	18	718
Тубальський лиман	27	1,5	27,4	54,4
Загалом озер	951	96,5	55,9	1006,9

Для розрахунків були взяті озера лиманного типу

Розрахунки площ актуальних смуг водосховищ Запорізької області

Назва водосховищ	Площа акваторії, км ²	Довжина берегової лінії, км	Площа актуальної смуги, км ²	Загальна площа, км ²
Дніпровське	410	550	220	630
Каховське	2155	896	358,4	2513,4
Загалом водосховищ	2565	1446	578,4	3143,4

Розрахунки площ актуальних смуг каналів Запорізької області

Назва каналу <i>магістральні</i>	Довжина в межах області, км	Площа акваторії, км ²	Площа актуальної смуги, км ²			Загальна площа, км ²
			лівобережжя	правобережжя	разом	
Каховський канал Р-9	175	8,75	17,5	17,5	35	43,75
Канал річки Молочної	8	0,4	0,8	0,8	1,6	2
Загалом каналів						45,75

Розрахунки площ актуальних смуг узбережжя морів в межах Запорізької області

Назва	Площа акваторії, км ²	Довжина берегової лінії, км	Площа актуальної смуги, км ²	Загальна площа, км ²
Азовське	612	306	61,2	367,2
Чорне	-	-	-	-

Додаток Б

Професійні художні промисли

Адміністративна територія	Кількість об'єктів						Сума балів
	1. Наявність музейних експозицій, які побудовані на базі зібраних зразків професійних народних майстрів/бал		2. Наявність окремих майстрів з експозицією власних творів/ бал		3. Наявність декількох професійних майстрів і музейних експозицій, складених з художніх творів професійних майстрів/бал		
Бердянський р-н	3	3	1	2	-	-	3
Василівський р-н	2	2	-	-	-	-	2
Запорізький р-н	7	7	4	8	-	-	15
Мелітопольський р-н	4	4	-	-	-	-	8
Пологівський р-н	2	2	-	-	-	-	2
Всього по області	18		5		-		30

Оцінка соціально-економічних туристично-рекреаційних ресурсів Запорізької області

Адміністративна територія	Готелі та інші заклади для тимчасового проживання	Одноразова місткість готелів та інших закладів для тимчасового проживання	Санаторно-курортні заклади	Одноразова місткість санаторно-курортних закладів	Об'єкти ресторанного господарства	Щільність автомобільних доріг	Автостанції	Автозаправні станції	Станції технічного обслуговування автомобілів	Щільність залізниць	Залізничні станції	Загалом балів	Коефіцієнт
Бердянський р-н	3	2	1	1	3	1	4	5	5	1	5	31	0,56
Василівський р-н	3	1	0	0	2	1	3	5	5	1	4	25	0,45
Запорізький р-н	3	2	1	1	4	2	4	5	5	2	5	34	0,62
Мелітопольський р-н	3	2	1	1	3	1	3	5	5	2	5	31	0,56
Пологівський р-н	3	1	0	0	2	1	4	5	5	1	4	26	0,47
Всього	15	8	3	3	14	6	18	25	25	7	23	147	0,53
Коефіцієнт	0,6	0,32	0,12	0,12	0,56	0,24	0,72	1	1	0,28	0,92		

Додаток В

Додаток Г

Зразок анкети

"Туристсько-рекреаційний потенціал Запорізької області"

1. В якому місті ви проживаєте?

2. 1. Як часто ви подорожуєте Україною?

Отметьте только один овал.

- Більше 10 разів на рік
- 5-6 разів на рік
- 3-4 рази на рік
- 1-2 рази на рік
- не подорожую Україною

3. 2. Якому виду туризму Ви віддаєте перевагу?

Отметьте только один овал.

- Культурно-пізнавальний туризм
- Спортивний туризм
- Релігійний туризм
- Зелений туризм (екотуризм)
- Лікувально-оздоровчий туризм
- Сільський туризм
- Підводний туризм
- Другое: _____

4. 3. Який район Запорізької області Ви в останнє відвідували з туристичною метою?

Отметьте только один овал.

- Бердянський р-н
- Василівський р-н
- Запорізький р-н
- Мелітопольський р-н
- Пологівський р-н

5. 4. Чи залишились Ви задоволені якістю обслуговування у готелях та інших закладах тимчасового розміщення в Запорізькій області?

Отметьте только один овал.

- Так, повністю задоволений
- Середньо-задоволений
- Прийнятно задоволений
- Повністю незадоволений

6. 5. Який тип пам'ток Запорізької області Ви зазвичай відвідуєте?

Отметьте только один овал.

- Об'єкти Природо-заповідного фонду (Заповідники, парки, паркові ансамблі)
- Пам'ятники оборонного будівництва (земляні, або кам'яні укріплення, замки з бастионними укріпленнями, монастирі, новітні фортифікаційні споруди XIX - XX століть)
- Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними рухами, війнами, бойовими і культурними традиціями
- Археологічні об'єкти(кургани, древні городища, стоянки, первісні поселення і т.д.)
- Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії та культури
- Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо)
- Пам'ятки матеріальної культури (музеї)
- Сучасні па'ятки архітектури (новітні споруди)

7. 6. Як би Ви оцінили стан пам'яток Запорізької області, які вже відвідали за шкалою? Де 5-чудово, 1 - незадовільно

Отметьте только один овал.

- 5
 4
 3
 2
 1

8. 7. Як би Ви оцінили стан туристичної сфери в Запорізькій області?

Отметьте только один овал.

- Відмінно
 Добре
 Середньо
 Гірше середнього
 Погано

9. 8. Який вид туризму в Запорізькій області на Вашу думку найкраще розвинений?

Отметьте только один овал.

- Екскурсійний туризм
 Промисловий туризм
 Санаторно-курортний туризм
 Релігійний туризм
 Спортивний туризм
 Зелений туризм (еко-туризм)
 Сільський туризм

10. 9. Яку з курортних зон Азовського узбережжя в Запорізькій області Ви вважаєте найбільш привабливою для відпочинку?

Отметьте только один овал.

- Бердянськ
 Приморськ
 Кирилівка
 Жодну з перерахованого

11. 10. З чим у Вас асоціюється Запорізька область?

Отметьте только один овал.

- о. Хортиця
 Дніпрогес
 Заводи
 Азовське море
 Заповідник Кам'яна могила
 Музеї та виставки
 Фестивалі
 Другое: _____
-